

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce

Monika Lukášková

**Využití výměnného obrázkového komunikačního systému u žáků
s autismem v základní škole speciální**

Olomouc 2017

vedoucí práce: Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, pod odborným vedením,
a že jsem čerpala pouze z pramenů, jež jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne 18. 4. 2017

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji paní Mgr. Lucii Pastierikové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, její cenné rady a vstřícnost. Poděkování patří i speciálním pedagogům, kteří mi poskytli rozhovory, bez kterých by se nadala uskutečnit praktická část této práce.

Obsah

Úvod.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	
1 Autismus	
1.1 Vymezení pojmu autismu.....	8
1.2 Etiologie a prevalence autismu.....	9
1.3 Symptomatologie autismu.....	11
1.4 Klasifikace autismu.....	14
1.5 Vzdělávání žáků s autismem v základní škole speciální.....	16
1.5.1 Základní škola speciální.....	17
2 Alternativní a augmentativní komunikace	
2.1 Alternativní a augmentativní komunikace.....	19
2.2 Používané metody AAK u osob s autismem.....	19
2.3 Výměnný obrázkový komunikační systém.....	22
2.3.1 Hlavní rozdíly mezi komunikačními systémy PECS a VOKS.....	23
2.3.2 Cíl a struktura metodiky VOKS.....	23
2.3.3 Učitelé a klienti komunikačního systému VOKS.....	24
2.3.4 Pomůcky ke komunikaci systémem VOKS.....	25
2.3.5 Výukové a doplňkové lekce.....	28
PRAKTICKÁ ČÁST	
3 Využití výměnného komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální	
3.1 Cíle průzkumného šetření.....	33
3.2 Průzkumný vzorek.....	34
3.2.1 Charakteristika Základní školy a Praktické školy, Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485.....	34
3.3 Metody sběru dat.....	35
3.4 Analýza výsledků získaných od speciálních pedagogů.....	37
3.5 Případová studie žáka s autismem využívající metodu VOKS.....	48
3.6 Diskuse.....	55

Závěr	57
Seznam zdrojů	58

Přílohy

Anotace

Úvod

Téma bakalářské práce Využití výměnného obrázkového komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální jsem si nevybrala náhodou. Vedl mě k tomu velice silný zážitek, kterého jsem byla, jako dítě, svědkem. Má sestřenice Věra má dnes již patnáctiletého syna Josefa s autismem. Moc dobře si pamatuji na dobu, kdy byly Josefovi dva roky a všichni se na Věru dívali „skrz prsty“, jak je neschopná matka, když má tak nevychované dítě apod. Josef na pohled vypadal jako každé zdravé dítě, jen stále ještě nemluvil a podle všech okolo nerespektoval žádná pravidla. Mnohokrát Věra plakala a obviňovala se stále dokola, že je špatnou matkou. Reakce okolí a dokonce i rodiny na Josefovy neustále se zhoršující záchvaty vzteku, byly natolik skličující, že se pomalu začali izolovat ve svém domě, jako v nějaké ulitě. Josefovy záchvaty zuřivosti však nabíraly na intenzitě, dokonce si začal i sám ubližovat. Věra se za jeho chování tak styděla, že se nedokázala nikomu svěřit.

Jeho diagnóza byla stanovena až v pěti letech, kdy jeho chování už bylo opravdu nezvladatelné a Věra vyhledala odbornou pomoc. Následovalo mnoho vyšetření, ale až ve Fakultní nemocnici v Motole, byl Josefovi definitivně diagnostikován dětský autismus. Pro Věru tenkrát skončila noční můra, konečně pochopila, že nedělá nic špatně a Josefovo chování není její vina. Nicméně pro rodinu začalo náročné období v přijímání Josefa takového, jaký je. Snaha pochopit ho a co nejvíce mu pomoci se vyznat v tomto, pro něj, složitém světě. Největším problémem pro ně byla vzájemná komunikace. Bylo potřeba se s ním na všem předem domluvit, jinak reagoval velice podrážděně. V té době začal navštěvovat mateřskou školu speciální (dále jen MŠS). Zde s ním paní učitelka velice trpělivě pracovala a seznámila ho s Výměnným obrázkovým komunikačním systémem (dále jen VOKS). Byl to tenkrát pro celou rodinu něco jako malý zázrak. Josef s námi začal komunikovat. Řekl, co chce a dokázal říci i co nechce. Zvládl sám přespat u babičky a Věra mu konečně nemusela být 24 hodin plně k dispozici.

Na základě této zkušenosti jsem si jako hlavní cíl bakalářské práce stanovila získání názorů a zkušeností speciálních pedagogů, vzdělávající žáky s autismem, kteří VOKS využívají nebo využívali. Bakalářská práce je pojata následovně: v teoretické části se v první kapitole věnuji autismu. Vymezuji tento pojem, uvádím možnou etiologii a prevalenci autismu, symptomatologii autismu, klasifikaci autismu a krátkou charakteristiku jednotlivých typů poruchy a v neposlední řadě se věnuji vzdělávání žáků s autismem v základní škole speciální (dále jen ZŠS). V druhé kapitole teoretické části se věnuji alternativní a augmentativní komunikaci (dále jen AAK). V této kapitole uvádím úvodní informace o AAK, její dělení

a krátký popis používaných metod u osob s touto poruchou. Poté se pozorněji, vzhledem k tématu bakalářské práce, věnuji VOKSu. Popisuji hlavní rozdíly mezi Picture Exchange Communication System (dále jen PECS) a VOKS, cíl a strukturu metodiky, uvádím informace o učitelích a o klientech tohoto komunikačního systému, o potřebných pomůckách dále podrobný popis jednotlivých výukových a doplňkových lekcí. Třetí kapitola je součástí praktické části. Je věnována speciálním pedagogům pracujících s žáky s autismem v ZŠS. V této kapitole jsem pomocí strukturovaného rozhovoru získávala názory na VOKS u žáků s autismem v ZŠS, které jsem následně vyhodnocovala. Uvádím zde i případovou studii Josefa, jehož příběh byl motivující pro psaní bakalářské práce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Autismus

„Autismus není něco, co osoba má, není to žádná ulita, ve které je osobnost uvězněna. Ve skořápce není schované normální dítě. Autismus je způsob bytí. Autismus je všepromikající. Prostupuje každou zkušeností, celým vnímáním, každým smyslem, každou emocí. Autismus je součástí existence. Osobnost se od autismu oddělit nedá.“¹

Jim Sinclair

V této kapitole nahlédneme do problematiky autismu. Vymezíme pojem autismu, uvedeme možnou etiologii a prevalenci autismu, symptomatologii autismu, klasifikaci autismu a vzdělávání žáků s autismem v ZŠ.

1.1 Vymezení pojmu autismu

U této poruchy se setkáváme také s pojmem poruchy autistického spektra (dále jen PAS) v anglickém překladu Autistic Spectrum Disorders (ASDs) nebo s pojmem pervazivní vývojové poruchy (dále jen PVP) v anglickém překladu Pervasive Developmental Disorders (PDDs). Pojem PAS je v současnosti běžně používán v celém světě. Zahrnuje v sobě všechny skupiny jedinců se všemi symptomy v různé hloubce dle diagnostických kategorií určené pro autismus.²

Autismus neboli PAS se řadí mezi vývojové postižení. Jedná se o poruchu, která je vrozená, nevyléčitelná a ovlivňuje celkový vývoj dítěte. Narušení vývoje se objevuje v sociální oblasti, komunikaci, představitosti, hře a velmi ztěžuje život jedince.³

PVP jsou definovány jako nejzávažnější poruchy duševního vývoje u dětí, projevující se v prvních letech života. Samotné slovo pervazivní znamená všepromikající, z čehož vyplývá, že tyto poruchy zasahují do všech oblastí člověka.⁴

Termín PAS je považován za vhodnější, jelikož veškeré abnormality a symptomy jsou považovány spíše za různorodé než všepromikající.⁵

¹ Sinclair in Thorová, 2006, s. 33

² Thorová in Čadilová, Jůn, Thorová a kol., 2007

³ Říhová a kol., 2011

⁴ Thorová, 2006

⁵ Thorová, 2006

1.2 Etiologie a prevalence autismu

Příčiny autismu nejsou prozatím známe.⁶ V odborné literatuře se však setkáváme s mnoha možnými teoriemi, které se zamýšlejí nad tím, co může tuto poruchu zapříčinit. Ovšem ani jedna z možných domněnek nám nedává jasnou odpověď.⁷ Setkáváme se s názorem, že pokud spolu existuje variabilita v symptomech, existuje i různorodost v etiologii. To znamená, že příčiny autismu jsou multifaktoriálního charakteru.⁸

Teorie, že za vznik autismu mohou především rodiče, které ke svým dětem neprojeví dostatečnou citovou vazbu, jsou už překonány.⁹ V současné době se dozvídáme, že PAS jsou považovány za vrozené a vznikají na neurobiologickém základu.¹⁰ Vědecké studie potvrzují zvýšené procento dysfunkcí mozku u osob s autismem. Mozkové dysfunkce se mohou objevit v oblasti mozečku, mozkového kmene či ve spánkovém laloku. Odborníci dle vyšetření ABR¹¹ zjistili, že dysfunkce mozkového kmene se vyskytují přibližně u 50 – 55 % osob s PAS. Gillberg dodává, že právě tyto oblasti mozku mají značný vliv ve vývoji komunikačních a sociálních interakcí a je pravděpodobné, že mozkové buňky u osob s autismem jsou více izolované než u zdravých jedinců.¹²

Vznik autismu mohou zapříčinit také nedostatečné podmínky v období prenatálním, perinatálním, postnatálním nebo v neonatální periodě. Jedná se o takové stavy, které neumožnily dostatečný vývoj mozku dítěte.¹³

⁶ Hrdlička in Hort, Hrdlička, Kocourková, Malá a kol., 2008

⁷ Opatřilová in Pipeková, 2010

⁸ Thorová, 2006

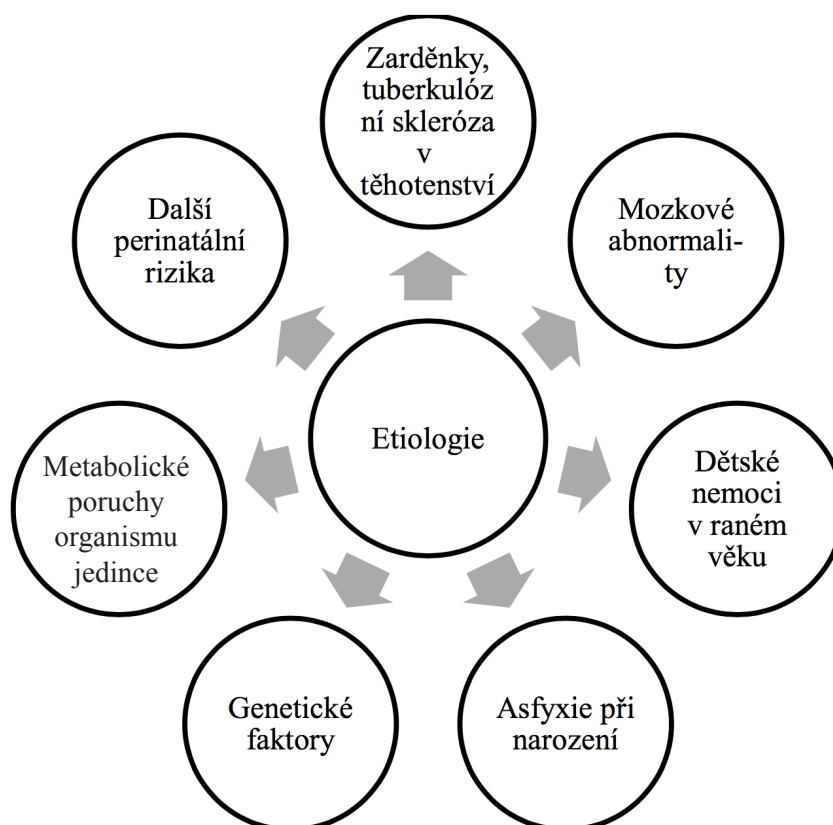
⁹ Opatřilová in Pipeková, 2010

¹⁰ Thorová, 2006

¹¹ Auditory Brainstem Responce

¹² Gillberg, Peeters, 2008

¹³ Gillberg, Peeters, 2008

Obr. 1 Možné příčiny vzniku autismu¹⁴

Výskyt autismu v celosvětovém měřítku značně narůstá. Odborníci se domnívají, že na nárůst mají vliv kvalitnější a rozšířenější diagnostická kritéria.¹⁵ Richman uvádí, že PAS postihuje 10 až 15 dětí z tisíce a dodává, že tato diagnóza se objevuje třikrát více u chlapců než u dívek, bez ohledu na jejich etnikum, zeměpisnou polohu nebo sociální postavení.¹⁶ Zatímco od Opatřilové se dozvídáme, že prevalence v populaci jsou 4 děti s autistickým chováním z 10 tisíc. Z tohoto tvrzení byly zhruba $\frac{3}{4}$ dětí s mentálním opožděním. V České republice žije zhruba 15 až 20 tisíc osob s autismem. To znamená, že průměrně se narodí 200 dětí za rok s touto diagnózou. Tento počet je pouze orientační, doposud bylo diagnostikováno pouze několik set dětí.¹⁷

¹⁴ Opatřilová in Pipeková, 2010, s. 319

¹⁵ Šporclová, 2007

¹⁶ Richman, 2006

¹⁷ Opatřilová in Pipeková, 2010

1.3 Symptomatologie autismu

Symptomatologie je u jedinců s touto poruchou velice různorodá. Nikdy se nesetkáme se dvěma jedinci, u kterých by se projevovaly totožné projevy nebo stejná intenzita. Projevy se v průběhu života dítěte mění, objevují se a poté mizí.¹⁸ U jedinců s PAS se setkáváme s odlišnými vzorci chování. Spojují je však vnitřní charakteristiky, které je odlišují od zdravých jedinců (odlišné myšlení). Společné vnější charakteristiky u tohoto postižení neexistují.¹⁹ V dané oblasti se setkáváme se specifickými a nespecifickými projevy chování. Pro osoby s PAS je typická triáda příznaků.²⁰ Triáda představuje specifické projevy, které se objevují v sociální interakci, komunikačních dovednostech, představitosti a stereotypním chováním.

Nespecifické projevy zahrnují:

- Motorické obtíže,
- úzkostné stavy,
- poruchy spánku,
- poruchy chování,
- poruchy příjmu potravy aj.²¹

Obtíže se mohou projevit i ve smyslovém vnímání a to v pojetí hyposenzitivity (snížená citlivost) či hypersenzitivity (zvýšená citlivost). Jedinci reagují neadekvátně na nabízené předměty, zvukové vjemy, tělesný kontakt a další. Reakce jedinců se mohou projevovat agresí, autoagresí, křikem, apatii apod.²²

1.3.1 Specifické projevy osob s autismem

• Deficity v sociální interakci

Jedinci s PAS si většinou nevytvářejí sociální vztahy se svými vrstevníky a nesdílejí s nimi společné zájmy. Někteří dávají spíše přednost činnosti o samotě. Většina jedinců však chtějí sociální kontakt, ale nevědí jak ho navázat, což pramení z toho, že nedokážou chápat chování ostatních lidí.²³ Naopak s lidmi mohou jednat jako s neživými předměty či kusem oblečení. Jedinci s PAS si tvoří vlastní vzorce chování (rituály), které se musí striktně dodržovat. Narušení

¹⁸ Thorová, 2006

¹⁹ Vermeulen, 2006

²⁰ Dle DSM – V jsou typické deficity v komunikaci a stereotypy

²¹ Říhová a kol., 2011

²² Říhová a kol., 2011

²³ Čadilová, Žampachová, 2013

rituálů způsobuje paniku, strach a zuřivost.²⁴ Wingová popisuje u osob s PAS čtyři typy sociální interakce, které níže charakterizujeme.

Jedná se o tyto typy:

- **Typ osamělý (sociální)**

Dítě je samotářské, nesnaží se o komunikaci, nevyhledává společnost, odmítá kolektivní hry. V kolektivu se drží opodál. Nestojí takřka o žádný fyzický kontakt či přímo se kontaktu aktivně vyhýbá. S vyšším věkem se většinou vztah s blízkými osobami zlepšuje.²⁵

- **Typ pasivní**

Dítě je pasivní, jeho sociální komunikace je nespontánní nebo chybí. Komunikuje hlavně k uspokojení základních potřeb. Může se pasivně zúčastnit hry s vrstevníky. Má omezenou schopnost prožívat radost s ostatními, empatii, poskytovat útěchu a poprosit o pomoc. Celkově je omezená spontaneita v sociální interakci.²⁶

- **Typ aktivní-zvláštní**

Dítě je často hyperaktivní, často má ulpívavý oční kontakt, bez komunikační funkce. Komunikace, gestikulace a mimika může být přehnaná. Komunikuje většinou jen o vlastních zájmech. Má malý nebo žádný vztah k posluchači. Těžce chápe pravidla společenského chování. Je pro něj charakteristická značná spontaneita v sociální interakci. Většinou nedodržuje intimní vzdálenosti. Má sociálně velmi problematické a obtěžující chování.²⁷

- **Typ formální (afektovaný)**

Dítě má vyšší IQ, dobré vyjadřovací schopnosti. Komunikace je velice formální s šokujícími výroky. Obtížně chápe ironii a nadsázku. Jeho chování je konzervativní až chladné, často i ke své rodině. Má rád společenské rituály. Potrpí si na přesné dodržování pravidel. Má encyklopedické zájmy. Je přehnaně zdvořilý.²⁸

²⁴ Edwards, Lanyad, 2005

²⁵ Wingová in Thorová, 2006

²⁶ Wingová in Thorová, 2006

²⁷ Wingová in Thorová, 2006

²⁸ Wingová in Thorová, 2006

- **Typ smíšený – zvláštní**

Tento typ je přidán na základě zkušeností dalších odborníků zabývajících se danou problematikou. Dítě má velmi nesourodé a zvláštní chování. Najdeme u něho prvky všech předěšlých typů. Budí dojem falešné sociální zdatnosti.²⁹

- **Deficity v komunikačních dovednostech**

„Poruchy autistického spektra jsou primárně poruchami komunikace. Opožděný vývoj řeči bývá velmi často první příčinou znepokojení udávanou rodiči.“³⁰

Problémy postihují složku receptivní (porozumění) i expresivní (vyjadřování). U osob s PAS jsou komunikační deficity a jejich kombinace velmi různorodé. Ačkoli jejich řeč nemusí být poškozena, v komplexním řečovém vývoji nacházíme abnormality vždy. Nejméně narušenou komunikační schopnost mají osoby s Aspergerovým syndromem.³¹

Některé obtíže ve verbální komunikaci:

- Neverbálně nekomunikuje, na otázku často nereaguje, nebo odpovídá jednoslovně,
- nesprávné používání „ano“ a „ne“,
- samomluva (někdy používá pro ostatní nesrozumitelný jazyk),
- časté repetitivní dotazy,
- verbalismus, echolálie (opakování slov vyslovených druhou osobou, bez pochopení významu).³²

Některé obtíže v neverbální komunikaci:

- Nenavazuje oční kontakt,
- nedostatečné vyjadřování a porozumění emocím, gestům,
- špatné držení těla,
- nedodržování komunikačních a osobních zón,
- prozodické faktory (melodie, rytmus, tempo řeči aj.).³³

²⁹ Wingová in Thorová, 2006

³⁰ Gillberg in Thorová, 2006, s. 98

³¹ Thorová, 2006

³² Říhová a kol., 2011

³³ Říhová a kol., 2011

Deficity v představivosti a stereotypní projevy

Narušení představivosti ovlivňuje mentální vývoj dítěte v mnoha směrech. Dítě dává přednost činnostem a aktivitám typickým pro mladší věk. Objevují se repetitivní aktivity, stereotypní modely chování, projevů nebo forem činností. Nerozvíjí se hra, která je výrazně odlišná od vrstevníků. Dítě s PAS je schopno silně se zaujmout pro určité téma nebo činnost. Charakteristické je jednoduché zacházení s předměty – houpání, mávání, roztáčení, házení, bouchání. Vyšší úroveň představuje – třídění, řazení, seskupování předmětů dle barev či tvaru. Některé děti projeví zájem o písmena, číslice, skládání obrázků. Stereotypní činnosti se obvykle propojují se sluchovou, vizuální a vestibulokochleární percepční autostimulací. Stereotypy se u některých dětí mohou objevit i v pohybu – prohlížení prstů, točení se dokolečka, oštipování kůže, plácání se do hlavy.³⁴

1.4 Klasifikace autismu

Klasifikaci zde uvádíme dle desáté revize Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10)³⁵, která autismus zastřešuje pod PVP – kód F84. Pod uvedenou klasifikací uvádíme krátkou charakteristiku jednotlivých PVP.

Pervazivní vývojové poruchy	
F84.0	dětský autismus
F84.1	atypický autismus
F84.2	Rettův syndrom
F84.3	jiná dětská dezintegrační porucha
F84.4	hyperkinetická porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby
F84.5	Aspergerův syndrom
F84.8	jiné pervazivní vývojové poruchy
F84.9	pervazivní vývojová porucha nespécifikovaná ³⁶

Tab. 1 Klasifikace PVP

³⁴ Thorová, 2006

³⁵ DSM-V uvádí pouze PAS

³⁶ Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

- **Dětský autismus**

Dětský autismus patří mezi nejzávažnější a zároveň nejlépe prostudovanou PVP.³⁷ Jedná se o poruchu, která se vyznačuje abnormálním či porušeným vývojem před třetím rokem života dítěte. Abnormální funkce se projevují ve všech oblastech psychopatologie (tzv. triáda). Dále jsou přítomny i nespecifické symptomy, mezi které patří poruchy spánku a jídla, návaly zlosti, fobie, sebeagrese.³⁸ U osob s daným typem PVP se velmi často vyskytuje epilepsie.³⁹

- **Atypický autismus**

Atypický autismus se vyznačuje tím, že nejsou narušeny všechny tři oblasti psychopatologie a abnormální a porušený vývoj se objevuje po třetím roce života jedince. S atypickým autismem se setkáváme u osob s těžkou vývojovou receptivní poruchou řeči či těžkou mentální retardací.⁴⁰

- **Rettův syndrom**

Jedná se o jedinou PVP, u které je známa genetická příčina vzniku.⁴¹ Rettův syndrom se vyskytuje pouze u dívek. Začátek nemoci se projevuje mezi 7-24 měsícem života. Z počátku se nevykylují žádné abnormality ve vývoji. Postupně se však začíná objevovat částečná nebo pozvolná ztráta řeči. Nastávají problémy v obratnosti chůze, používání rukou – snížení účelných pohybů rukou, kroutivé pohyby rukou, bezprostřední hyperventilace (zrychlené a prohloubené dýchání), je ukončen růst hlavy. Dochází k přerušení sociálního vývoje a vývoje hraní.⁴² Rettův syndrom je doprovázen těžkou mentální retardací a epilepsií.⁴³

- **Jiná dětská dezintegrační porucha**

Dítě s danou poruchou prochází bezproblémovým vývojem, který však zasáhne permanentní ztráta již osvojených dovedností z neznámé příčiny. Syndrom nastupuje u dětí mezi druhým až desátým rokem jejich života. Dítě s dezintegrační poruchou může trpět těžkou mentální retardací.⁴⁴ Dětskou dezintegrační poruchu doprovázejí poruchy komunikace, sociální interakce a stereotypní motorické manýrování.⁴⁵

³⁷ Hrdlička in Hrdlička, Komárek, 2004

³⁸ Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

³⁹ Hrdlička in Hrdlička, Komárek, 2004

⁴⁰ Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

⁴¹ Hrdlička in Hort, Hrdlička, Kocourková, Malá a kol., 2008

⁴² Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

⁴³ Hrdlička in Hrdlička, Komárek, 2004

⁴⁴ Thorová in Čadilová, Jůn, Thorová a kol., 2007

⁴⁵ Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

- **Hyperkinetická porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby**

Jedná se o poruchu, která je těžce definovatelná s nejistou nozologickou validitou. Poruchou trpí jedinci s těžkou mentální retardací. Zásadní problém se nachází ve stereotypním chování, poruše pozornosti a hyperaktivity. Porucha je často spojena s vývojovým opožděním.⁴⁶

- **Aspergerův syndrom**

Děti s Aspergerovým syndromem mají problémy v komunikaci a v sociálním chování, což neodpovídá celkově dobrému intelektu a řečovým schopnostem. Těžko navazují vztahy s ostatními lidmi. Velké problémy se mohou objevit i v mimoslovní komunikaci, motorickém vývoji, grafomotorice, matematice, logickém a abstraktním uvažování, v orientačních schopnostech, v rozeznávání osob nebo v sebe obslužných dovednostech. Celkový intelekt může být v rozmezí od podprůměrného až po prvky geniality. Pro tyto děti je charakteristické ritualizované chování, které se týká činností i řeči.⁴⁷

Děti s Aspergerovým syndromem jsou schopny navštěvovat běžnou školu za pomoci různých nácviků a individuálního přístupu. Celkově mohou vést běžný život s ostatními, i když na okolí můžou působit jako lidé zvláštní. Pozitivní prognóza není u všech osob, někteří potřebují asistenta kvůli problémovému chování, popřípadě je doporučena docházka do ZŠ.⁴⁸

1.5 Vzdělávání žáků s autismem v základní škole speciální

V České republice je vzdělávání zastřešeno ve školském zákoně č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů. Dle obecného ustanovení školský zákon stanovuje podmínky pro uskutečnění výchovy a vzdělávání, práva a povinnosti jak fyzických tak právnických osob podílejících se na vzdělávání. V neposlední řadě stanovuje působnost orgánu, který vykonává státní správu a samosprávu ve školství.⁴⁹

Bazalová zmiňuje novelu školského zákona č.49/2009 Sb., která dává možnost vzdělávat především i osoby s těžšími formami autismu v kombinaci s mentálním postižením. Dříve tito žáci byli od povinné školní docházky osvobozeni. Nabytím platnosti zmíněné novely školského

⁴⁶ Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

⁴⁷ Thorová in Čadilová, Jůn, Thorová a kol., 2007

⁴⁸ Thorová, 2006

⁴⁹ Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast1>

zákona mají tito žáci povinnost se vzdělávat.⁵⁰

Opatřilová zmiňuje, že žák s PAS má právo navštěvovat takovou školu, která mu umožní a zabezpečí specifika výuky, které jsou nezbytná pro adekvátní rozvoj žáka.⁵¹ Čadilová a Žampachová uvádí hlavní podmínku, která je podstatná pro úspěšné zvládnutí školní docházky osob s PAS. Jedná se o dostatečnou informovanost pedagogů, vedení škol, rodiny a poradenského zařízení.⁵²

Zmiňujeme zde i vyhlášku č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, která se skládá z pěti částí. Druhá část vyhlášky se zaměřuje na vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, což se týká i žáků s autismem.⁵³

1.5.1 Základní škola speciální

Školský zákon umožňuje žákům s autismem (společně i žákům se středně těžkým a těžkým mentálním postižením a souběžným postižením s více vadami) vzdělávat se v ZŠS. Vzdělávání v ZŠS se umožňuje na základě souhlasu zákonného zástupce a písemného doporučení školského poradenského zařízení. Zde se žáci vzdělávají po dobu deseti ročníků, z čehož první stupeň trvá od prvního ročníků po šestý. Následně druhý stupeň je tvořen sedmým až desátým ročníkem.⁵⁴

Pro žáky s PAS vzdělávající se v ZŠS je poskytnuto mnoho podpůrných opatření. To znamená, že ke vzdělávání žáci využívají speciální metody, postupy a formy, speciální učebnice a pomůcky. Je jim zajištěn asistent pedagoga a nízký počet žáků ve třídě (třída pro žáky s autismem má nejméně čtyři žáky a nejvíce žáků šest). Ve třídách pro žáky s autismem zajišťují výchovně-vzdělávací činnost tři pedagogičtí pracovníci (jeden z nich je asistent pedagoga).⁵⁵

V ZŠS jsou žáci vzdělávání dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní školu speciální (dále jen RVP ZŠS). Jedná se o otevřený dokument, který lze v průběhu upravovat. RVP ZŠS uvádí, že vzdělávací proces v této škole je přizpůsoben s ohledem na stupeň psychického a fyzického rozvoje žáků s těžkým zdravotním postižením. Žáci se vzdělávají v oblasti jazykové komunikace, matematiky, informační a komunikační technologie, člověk a jeho svět, člověk a společnost, člověk a příroda, umění a kultura, člověk a zdraví, člověk a svět práce. V dů-

⁵⁰ Bazalová in Ošlejšková, 2016

⁵¹ Opatřilová in Pipeková a kol., 2010

⁵² Čadilová, Žampachová, 2008

⁵³ Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-27>

⁵⁴ Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast3>

⁵⁵ Čadilová, Žampachová, 2008

sledku upravených podmínek a vlivem působení odborné speciálněpedagogické péče nabývají žáci elementární vědomosti a dovednosti. Osvojují si návyky k orientaci v okolním světě a jsou vedeni k samostatnosti a začlenění do společenského světa.⁵⁶

Školský zákon umožňuje žákům s autismem (společně u žáků s těžkým mentálním postižením nebo u žáků s více vadami) prodloužit vzdělávací proces do 26 let. Je však za potřebí souhlas zřizovatele.⁵⁷

Pokud se s dítětem vhodně pracuje, jeho znevýhodnění se může zmírnit. Terapeut s pedagogem pomáhají dítěti získat potřebné dovednosti a maximálně využít svých schopností. Je důležité, co nejdříve vytvořit strukturované a předvídatelné prostředí, ve kterém se dítě dokáže orientovat jak v čase, tak v prostoru a alespoň částečně porozumět mezilidským vztahům. V první řadě se trénuje nácvik funkční komunikace a sociálního chování.⁵⁸

⁵⁶ RVP ZŠS, 2008

⁵⁷ Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast3>

⁵⁸ Thorová, 2006

2 Alternativní a augmentativní komunikace

„Komunikace je proces, v němž sděluje člověk ostatním své myšlenky, city. Komunikace podporuje rozvoj myšlení. Pro těžce zdravotně postižené, u nichž je verbální komunikace omezena nebo zcela nemožná jsou určeny systémy alternativní a augmentativní komunikace.“⁵⁹

V této kapitole se věnujeme AAK. Vzhledem k tématu bakalářské práce se zde podrobněji zaměřujeme na samotný VOKS, který využívají jedinci s autismem jako metodu AAK. V kapitole popisujeme co je AAK, její dělení a další metody, které využívají jedinci s PAS.

2.1 Alternativní a augmentativní komunikace

Každý z nás nějakým způsobem komunikuje a AAK se snaží najít takové způsoby, které podpoří postiženou schopnost dorozumívát se řečí. Metody AAK tudíž představují pro jedince širokou nabídku a šanci, kompenzovat jejich nedostatečnou verbální komunikaci.⁶⁰

Laudová definuje AAK jako oblast klinické praxe, která se snaží dočasně nebo trvale nahradit symptomy poruchy a postižení se závažným postižením řeči, jazyka a psaní. Dodává, že pojem augmentativní je z latinského augmentare (rozšiřovat) a využívající metody podporují již existující komunikační schopnosti jedince. To znamená, že jedinec má komunikační dovednosti, které však nedostačují k běžnému dorozumívání mezi lidmi. Naopak komunikační metody alternativní plně nahrazují mluvenou řeč.⁶¹

Janovcová uvádí, že cílem AAK je poskytnutí jedincům se závažnými poruchami komunikačního procesu dorozumět se s okolím a tím zapojení do společnosti.⁶²

Metody AAK mohou u jedinců s PAS redukovat nebo předcházet problémovému chování vyplývající z jeho frustrace.⁶³

⁵⁹ Klenková, 2006, s. 206

⁶⁰ Šarounová a kol., 2014

⁶¹ Laudová in Škodová, Jedlička a kol., 2007

⁶² Janovcová, 2003

⁶³ Mirenda in Bondy, Frost, 2007

Dělení metod AAK dle Janovcové:

- 1) **Bez pomůcek:** zde se řadí veškeré prostředky neverbální komunikace (pohled, mimika, gestikulace, vizuálně motorické znaky)
- 2) **S pomůckami:** předměty, obrázky, fotografie, symboly jako jsou piktogramy a písmo
- 3) **Jiné typy:** doplňky ke snadnějšímu ovládní počítače jako jsou např. alternativní klávesnice, spínače⁶⁴

Laudová dále uvádí dělení metod s pomůckami:

- 1) **Netechnické (low tech):** jedná se o takové pomůcky, které nemají hlasový výstup
- 2) **Technické (high tech):** jedná se o takové pomůcky, které mají specificky upravený hardware a software. Využívají se elektronické komunikační pomůcky a počítače.⁶⁵

Dělení metod AAK dle Knapcové:

- 1) **Dynamické:** prstová abeceda, znaková jazyk, Makaton,...
- 2) **Statické:** systém Bliss, piktogramy, komunikační tabulky, VOKS,...⁶⁶

2.2. Používané metody AAK u osob s autismem

U osob s PAS jsou nejčastěji používané metody AAK následující:

- **Makaton**

Makaton je jazykový program, který využívá manuální znaky vycházející původně z britského znakového jazyka. Komunikační systém je doplněn o symboly a verbální řeč. Jádro Makatonu tvoří přibližně 350 znaků.⁶⁷ Janovcová dodává, že slovník Makatonu je rozdělen celkem do 9 stupňů sestavených od primárních a běžně používaných pojmů postupně k pojmům složitějším. Poslední stupeň obsahuje individuální pojmy dle potřeb jedince.⁶⁸ Velice často jsou

⁶⁴ Janovcová, 2003

⁶⁵ Laudová in Škodová, Jedlička a kol., 2007

⁶⁶ Klenková, 2006

⁶⁷ Klenková, 2006

⁶⁸ Janovcová, 2003

znaky a řeč doprovázeny obrázkovými symboly. Je možné využívat jen manuální znaky a verbální řeč nebo společně znaky, symboly a mluvenou řeč. Vždy však záleží na jedinci, který Makaton využívá a co mu nejvíce vyhovuje. V každé zemi jsou znaky Makatonu důsledně vybírány a následně standardizovány.⁶⁹ Janovcová dále uvádí, že komunikační systém Makaton je využíván u osob s mentálním, tělesným nebo kombinovaným postižením, u osob s autismem, sluchovými vadami a logopedickými problémy.⁷⁰

- **Piktogramy (PICS – Pictogram Ideogram Communication Symbols)**

Piktogram představuje zjednodušený obrázek, který na první pohled dává jasné sdělení a umožňuje nám rychlou orientaci v obsahu sdělení.⁷¹ Piktogramy vznikly v Kanadě a odtud se postupně rozšířily hlavně do skandinávských zemí. Jedná se o jednoduchý bílý symbol na černém podkladě. Rozdíl mezi piktogramem a ideogramem je ten, že piktogram znázorňuje konkrétní pojmy, zatímco ideogram pojmy abstraktní. V naší zemi zpracovala piktogramy Kubová. Při zpracování vycházela z prvotních piktogramů, které dále rozšířila a doposud se využívají.⁷²

- **Komunikační tabulky**

Symboly, které jedinec využívá ke komunikaci, se mohou uspořádat do komunikačních tabulek.⁷³ Forma komunikační tabulky vychází vždy z individuálních potřeb jedince, který je využívá. Uspořádání komunikačních symbolů v ploše nebo naopak v prostoru vychází ze zrakových a pohybových schopností jedince. Dle potřeb uživatele se přizpůsobuje velikost tabulky, velikost a umístění symbolů nebo barevný kontrast. Jedinec poté komunikuje pomocí ukazování na komunikační symboly. Ukazuje buď prstem, pěstí, pohledem, hlavovým ukazovátkem nebo světelným paprskem, který je umístěný na hlavě.⁷⁴

Organizační uspořádání komunikační tabulky dle Blackstonové:

- **Schematické:** životopisné uspořádání
- **Taxonomické:** založeno na určitém systému
- **Schematicko-syntaktické:** založeno na gramatických pravidlech
- **Abecední:** řazení symbolů podle abecedy

⁶⁹ Klenková, 2006

⁷⁰ Janovcová, 2003

⁷¹ Krejčířová a kol., 2011

⁷² Šarounová a kol., 2004

⁷³ Šarounová a kol., 2004

⁷⁴ Laudová in Škodová, Jedlička a kol., 2007

- **Podle často používaných pojmů:** uspořádání, které umožňuje snadnou a rychlou dosažitelnost
- **Snadná orientace posluchače:** jedná se o tabulky s textem, obrázek je zobrazen směrem ke komunikujícímu, zatímco doplňující text je obrácený a směřuje ke komunikačnímu partnerovi, což umožňuje komunikačnímu partnerovi snadné přečtení sdělení⁷⁵

2.3 Výměnný obrázkový komunikační systém

Teorie komunikačního systému VOKS vychází z komunikační metody PECS. Obě komunikační metody jsou založeny na společných principech. Především se jedná o výměnu obrázku za věc, kterou dítě chce. Dále je dítě motivováno prostřednictvím odměn, které jsou vybírány individuálně pro konkrétního jedince. Systémy se snaží o podporu jedincovy iniciativy pomocí fyzické asistence a za potlačení verbálních výzev a instrukcí. V neposlední řadě jde o podporu nezávislosti uspořádáním lekcí (pozdější zařazení otázky: „*Co chceš?*“⁷⁶).

Metodiku komunikačního systému VOKS vytvořila pro Českou republiku PhDr. Margita Knapcová v roce 2001. Její inspirací byla návštěva v Therapeutic Day School v Chicagu, kde se podrobně seznámila s komunikačním systémem PECS určený pro děti s PAS. Dítě se pomocí komunikačního systému VOKS učí komunikovat, navazovat kontakt, vyjádřit své potřeby a pocity v běžných životních situacích.⁷⁷

Systém VOKS je vhodná forma AAK pro jedince s autismem. Je však možné využít tento systém i pro osoby s výraznějšími problémy ve verbální komunikaci (Downův syndrom, dětská mozková obrna nebo těžké formy dysfázie).⁷⁸ V publikovaných knihách 2006 a 2011 Výměnný obrázkový komunikační systém – VOKS od Knapcové se dozvídáme, že tento komunikační systém je vhodný pro všechny žáky s PAS. Na akreditovaném kurzu v roce 2016 se již od přednášející Knapcové dozvídáme, že tento systém není vhodný pro každého žáka s PAS.

⁷⁵ Blackstonová in Laudová in Škodová, Jedlička a kol., 2007

⁷⁶ Knapcová, 2006

⁷⁷ Dostupné z: <http://www.dorea.cz/products/odborne-metody/>

⁷⁸ Knapcová, 2006

2.3.1 Hlavní rozdíly mezi komunikačními systémy PECS a VOKS

„Metoda VOKS vznikala postupně ověřováním principů původního systému PECS v praxi v podmínkách českého speciálního školství. Modifikováním metodiky PECS, a to nejen z hlediska jazykových odlišností, ale i změnou některých postupů, přidáním nových kroků a naopak záměrným nezařazením některých postupů původní metodiky PECS, se vyvinula metoda nová, odlišná, která se v mnohém ubírá svou vlastní cestou.“⁷⁹

Hlavní rozdíly mezi komunikačním systémem VOKS a PECS:

- Komunikační systém VOKS má oproti komunikačnímu systému PECS více výukových lekcí a je rozšířen o lekce doplňkové (VOKS má celkem sedm výukových lekcí a čtyři doplňkové lekce, zatímco systém PECS má pouze šest výukových lekcí (iniciování komunikace; rozšiřování použití obrázků; volba vzkazu; zavedení větné struktury a rozšiřování žádostí novými atributy; výuka, jak odpovídat na jednoduché otázky a poslední výuka komentování)).
- Komunikační systém VOKS se oproti komunikačnímu systému PECS obrací samostatně na komunikačního partnera a na asistenta.
- V metodice VOKS figuruje asistent po celou dobu výukového procesu, zatímco v metodice PECS působí jen v některých lekcích.
- VOKS klade důraz na vizuální podporu řeči komunikačního partnera, v čem se zásadně liší v základních postupech metodiky PECS.⁸⁰

2.3.2 Cíl a struktura metodiky VOKS

Komunikační systém VOKS si klade za cíl nabytí funkčních komunikačních dovedností. Prostřednictvím VOKSu se jedinci učí komunikovat a hlavně přicházejí na to, proč komunikovat. Od samotného začátku zavedení komunikačního systému se klade důraz na to, aby se jedinci stali sami iniciátory komunikace.⁸¹

⁷⁹ Knapcová, 2011, s. 9

⁸⁰ Knapcová, 2011, Bondy, Frost, 2007

⁸¹ Knapcová, 2011

Struktura metodiky VOKS je rozdělena na dvě části. První část představuje přípravné práce, které poskytují zásadní informace o učitelích metodiky VOKS a o prostředí nácviku, určují potřebné pomůcky ke komunikaci. V přípravné lekci se zjišťují individuální odměny pro dítě, které jsou nedílnou součástí nácviku k osvojení komunikačního systému VOKS. Druhá část se zaměřuje na konkrétní výukové a doplňkové lekce. Metodika VOKS se skládá celkem ze sedmi výukových lekcí a čtyř lekcí doplňkových. V samotných výukových lekcích se dítě učí požádat o oblíbenou/chtěnou věc pomocí výměny obrázku. Dítě je vedeno k samostatnosti, kdy je schopno samo dojít k zásobníku, vybrat potřebné symboly, sestavit větu na větný proužek a předat ho komunikačnímu partnerovi. Učí se diferencovat obrázky, reagovat na otázky, komentovat prostředí a věci ve svém okolí. Doplňkové lekce se zaměřují na rozvoj slovní obrázkové zásoby a větné stavby, osvojení obrácené komunikace a upevnění očního kontaktu. Při nácviku je možné, aby se druhá výuková lekce společně s třetí překrývala. To lze i u třetí a čtvrté výukové lekce. Naopak další výukové lekce se překrývat nemohou.⁸²

2.3.3 Učitelé a klienti komunikačního systému VOKS

Při osvojování komunikačního systému VOKS spolupracují minimálně dva učitelé. Jeden učitel je v roli komunikačního partnera a druhý učitel je v roli asistenta dítěte. Komunikační partner komunikuje s dítětem a vede celý nácvik. Jeho úkolem je striktně dodržovat kroky jednotlivých fází osvojovacího procesu. Práce asistenta je fyzická pomoc dítěti při komunikaci. To znamená, že na začátku každé výukové lekce asistent dítě jemně nasměruje vedením jeho ruky k daným činnostem. Asistent v průběhu osvojovacího procesu s dítětem nemluví a ani nenavazuje žádný jiný kontakt. Od své asistence postupně odstupuje. Role komunikačního partnera a asistenta se v průběhu procesu střídají.⁸³

Výuku systému VOKS může vykonávat pouze osoba, která byla řádně proškolená v komunikačním systému VOKS. Národní ústav pro vzdělávání pořádá kurzy pro následnou aplikaci systému VOKS v praxi. Kurz je určen logopedům speciálním pedagogům, učitelům základních a mateřských škol, integrující žáky s PAS nebo žáky s těžkou poruchou komunikace v kombinaci s mentálním postižením. Lektorky kurzu jsou PhDr. Margita Knapcová, Mgr. Marcela Jarolímová a Mgr. Nataša Habarta Alešová. Součástí kurzu jsou také ukázky videoprojekce, fotodokumentace, seznámení s materiálem potřebným ke komunikaci, ukázka a návod k výrobě pomůcek. Absolventi kurzu dostanou kompletní soubor obrázků spolu s metodickou příručkou.⁸⁴

⁸² Knapcová, 2006

⁸³ Knapcová, 2006

⁸⁴ D ostupné z: <http://www.nuv.cz/p/vn/komunikacni-system-voks>

2.3.4 Pomůcky ke komunikaci systémem VOKS

Pro aktivní používání komunikačního systému VOKS, jsou potřebné následující pomůcky:

- **Komunikační symboly**

Komunikační symboly mohou mít podobu piktogramů nebo fotografií. Vždy záleží na jedinci, jaký systém je pro něj nejvhodnější. Knapcová se svým kolektivem vytvořila na základě The Picture Communication Symbols (PCS) vlastní podobu obrázků. Většinu si sami kreslí dle konkrétních potřeb každého jedince. Názvy vlastních obrázků jsou pojmenovány velkými tiskacími písmeny. To ulehčuje v budoucnosti globální čtení a také napomáhá k porozumění v komunikaci s osobou, která nezná sdělení obrázku. Prvotní velikost obrázku je 5x5 cm, která se však může následně upravovat. Obrázky jsou nejčastěji černobílé, zalaminované a na rubu mají suchý zip.⁸⁵

Obr. 1 Komunikační symboly (autorská fotografie)

- **Nosiče obrázků (zásobníky)**

Nosiče obrázků představují komunikační knihu, komunikační tabulky, tematické komunikační palety a přenosné komunikační nosiče (komunikační tašky a zástěry).⁸⁶

⁸⁵ Knapcová, 2006

⁸⁶ Knapcová, 2006

Obr. 2 Komunikační symboly v komunikační knize (autorská fotografie)

- **Komunikační tabulky**

Komunikační tabulky se považují za základní nosič obrázků VOKS. Z počátku jedinec využívá pouze jednu komunikační tabulku. Pokud je schopen diferencovat více obrázků, jednotlivé tabulky se přidávají a vzniká komunikační kniha. Jednotlivé komunikační tabulky jsou rozlišeny barvou. Každá barva je určena pro daný druh obrázku.⁸⁷

Barevné rozlišení komunikačních tabulek:

- **Oranžová** je určena pro podstatná jména, nezařazená do jiných kategorií,
- **žlutá** je pro osoby a osobní zájmena,
- **zelená** znázorňuje slovesa,
- **modrá** je pro přídavná jména a vybraná příslovce,
- **bílá** jsou spojky, předložky, časové pojmy, barvy, písmena, číslice a další abstraktní pojmy,
- **červená** jsou tázací zájmena a frekventovaná slova („ano“, „ne“, „není“, „v pořádku“),
- **hnědá** jsou slovní spojení a slovesa („Já chci.“ „Já vidím.“ „Já mám.“ „chtít“, „vidět“, „mít“),
- **fialová** je určena pro sociální výrazy (zdvořilé výrazy, omluvné výrazy, slangové výrazy, libost, nelibost, expresivní vyjádření jedince),

⁸⁷ Knapcová, 2006

⁸⁸ Knapcová, 2006

- šedá je pro větný proužek.⁸⁸
- **Větný proužek**
Větný proužek je pomůcka, na kterou se řadí obrázkové symboly jednotlivých sdělení dítěte a komunikačního partnera.⁸⁹

Obr. 3 Sestavené sdělení – Já chci číst. (autorská fotografie)

Obr. 4 Sestavené sdělení – Já nechci hrozny. (autorská fotografie)

Obr. 5 Sestavené sdělení – Já mám medvídka. (autorská fotografie)

⁸⁹ Knapcová, 2006

Obr. 6 Sestavené sdělení – Já vidím knihu. (autorská fotografie)

Obr. 7 Sestavené sdělení – Já slyším klavír. (autorská fotografie)

2.3.5 Výukové a doplňkové lekce

Přípravná lekce

Přípravná lekce je zaměřena na výběr odměn. Zjišťuje se pořadí oblíbených potravin a předmětů dítěte. Je důležité, aby při této lekci nebylo dítě hladové. Komunikační partner sedí naproti dítěti, které má za svými zády asistenta připraveného k pomoci (výchozí pozice každé lekce). Na stole jsou vyrovnané do řady oblíbené potraviny (5-8 druhů), které se předem konzultovaly s rodiči dítěte. Následně je dítě vyzváno, aby si vybralo pochutinu. Pokud po ní dítě sáhne do 5 vteřin je daná pochutina považována za preferovanou. Celý proces se opakuje s promíchanými pochutinami. Tím se získá jistota, že daná potravina je opravdu nejoblíbenější a nejedná se pouze o náhodu. Pokud je stejná potravina 3x vybrána přiřadí se jí první místo v řadě oblíbených potravin. Takto se postupně určí pořadí dalších 3-5 potravin. Obdobným způsobem se postupuje i při výběru oblíbených předmětů. Vybraný předmět chvílku ponecháme dítěti a pak mu jej odebereme.⁹⁰

⁸⁹ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

⁹⁰ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

První výuková lekce

První výuková lekce se zaměřuje na pochopení podstaty systému VOKS (výměna) pomocí oblíbených potravin či předmětů. Komunikační partner, dítě a asistent jsou ve výchozí pozici. Obrázky znázorňující oblíbené věci jsou položeny na stole před dítě. Komunikační partner drží ve své ruce reálnou věc, kterou ukazuje dítěti. Druhou rukou nastavuje dlaň, aby dítě mohlo dát obrázek do ruky. Může se stát, že dítě nebude reagovat. V tomto případě dítě oslovíme a upozorníme ho na oblíbenou potravinu či předmět. V tuto chvíli asistent napomáhá dítěti vzít obrázek ze stolu a položit komunikačnímu partnerovi na dlaň. Následně komunikační partner reaguje slovně názvem potraviny či předmětu (např. „*Sušenka.*“ nebo „*Já chci sušenku.*“) a ihned předá dítěti danou věc. Vše musí na sebe rychle navazovat, aby dítě pochopilo vazbu mezi dám - dostanu. Tuto lekci neustále procvičujeme s tím, že se asistent postupně upozadňuje. Cílem je, aby dítě zvládlo předání obrázku bez asistenta a nápovědy komunikačního partnera.⁹¹

Druhá výuková lekce

V druhé výukové lekci dítě začíná používat komunikační tabulku oranžové barvy. V této lekci se trénuje samostatnost. Výuka probíhá obdobně jako v předešlé lekci. Tentokrát je ale obrázek umístěn na komunikační tabulce. Návlek samostatnosti se dále procvičuje postupným oddalováním se komunikačního partnera od dítěte. Pokud je v tomto případě potřeba fyzicky pomoci s výměnou předmětu za obrázek, pomůže asistent. Později je žádoucí, aby komunikační partner střídal své stanoviště. Je důležité dodržovat pravidlo, pokud dítě přinese požadovaný obrázek, musí dostat danou věc.⁹²

Třetí výuková lekce

Při zavádění této lekce se stále trénuje i lekce druhá. Tato lekce se od druhé liší tím, že na komunikační tabulce se poprvé objevily dva obrázky. Jeden obrázek s předmětem, co dítě chce a obrázek s předmětem, co dítě nemá rádo. Dítě je nuceno si z obrázků vybrat. Pokud je z nové situace zaskočeno a nezvládne ji, pomůže mu asistent. Komunikační partner reaguje na vybraný obrázek podle pravdy. To znamená, že pokud dítě přinese obrázek s oblíbeným předmětem, komunikační partner reaguje nadšeně a dá žádaný předmět. Pokud přinese obrázek s neoblíbenou věcí, komunikační partner reaguje neutrálně a dá dítěti neoblíbený předmět. Cvičení se zopakuje po 5 vteřinách.⁹³

⁹¹ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

⁹² Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

⁹³ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

Tato výuková lekce má ještě druhou možnost nácviku. Komunikační partner má pouze jednu věc – oblíbenou. Dítě si opět vybírá ze dvou obrázků, pokud si vybere oblíbenou věc, postupuje se jako v předešlé variantě. V případě, že se rozhodne pro obrázek s neoblíbeným předmětem, komunikační partner řekne: „*Nemám.*“.⁹⁴

V této lekci se už cvičí také rozlišení mezi obrázkem související s činností a obrázkem, který s činností nesouvisí. Například dítě sedí před televizí, která je vypnutá a na komunikační tabulce je ovladač a lžička. Dítě se musí rozhodnout pro obrázek předmětu, který ke své činnosti potřebuje. Postupně se na komunikační tabulku přidává více obrázků. Pokud dítě zvládne výběr z více obrázků, zavede se další komunikační tabulka podstatných jmen – oranžové barvy. Poté se obrázky roztřídí podle témat (např. pochutiny v první tabulce a předměty v druhé tabulce). Dále dítě pracuje už se dvěma komunikačními tabulkami umístěnými vedle sebe nebo pod sebou. Opět se trénuje náhodný výběr mezi obrázky. Postupně se přidávají nové a nové obrázky. Komunikační tabulky se poté sváží, aby připomínaly knihu. Při této lekci je důležité, aby i komunikační partner při komunikaci s klientem využíval své obrázky se symboly.⁹⁵

První doplňková lekce

Jakmile dítě zvládlo předešlou lekci, dochází k rozšiřování obrázkové slovní zásoby vybrané přímo na dítě. A to v následujícím pořadí: podstatná jména, slovesa a ostatní slovní druhy. Je snaha zavádět slova, která jsou pro komunikaci nejčastější (např. záchod, přestávka, pomoc, ano, ne aj.).⁹⁶

Čtvrtá výuková lekce

Výuková lekce vede k nácviku tvorby jednoduchých vět. Cílem je, aby dítě dokázalo požádat o věc celou větou. To znamená, že na větný proužek umístí symbol „*Já chci.*“ a obrázek chtěné věci. Větný proužek potom přinese komunikačnímu partnerovi, který ho přečte a ukáže dítěti, co chce. Nácvik probíhá obdobně jako v předešlých lekcích. Před dítě je položena věc, kterou bude pravděpodobně chtít. Asistent pomáhá dítěti připevnit symbol chtěné věci na větný proužek vedle obrázku „*Já chci.*“, následně odebrat větný proužek z komunikační knihy a předat ho komunikačnímu partnerovi. Práce asistenta se postupně omezuje. V momentě, kdy je výměna dokončena, vrací se větný proužek a daný symbol do komunikační knihy. Symbol „*Já chci.*“ zůstává na větném proužku. Poté se dítě učí složit celou větu („*Já chci sušenku.*“).⁹⁷

⁹⁴ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

⁹⁵ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

⁹⁶ Knapcová, 2011

⁹⁷ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

Druhá doplňková lekce

V této doplňkové lekci se upevňuje oční kontakt dítěte s komunikačním partnerem. Když přichází dítě s obrázkem, komunikační partner se otáčí zády a skloní hlavu. Asistent dítěti pomáhá dotknout se komunikačního partnera. Komunikační partner po dotknutí nadšeně vzhledne k dítěti a reaguje běžným způsobem.⁹⁸

Pátá výuková lekce

Cílem této lekce je, aby dítě zvládlo zareagovat na otázku „*Co chceš?*“ Před dítě mimo jeho dosah je položena chtěná věc. Poté, co si jí dítě všimne, se ho komunikační partner zeptá „*Co chceš?*“ a svou otázku podpoří vizualizací na svém větném proužku. Po podání větného proužku dítětem, komunikační partner reaguje stejným způsobem jako v lekci předešlé. Postupně se přidává větší výběr oblíbených pochutin a předmětů, ze kterých si dítě vybírá.⁹⁹

Třetí doplňková lekce

Třetí doplňková lekce se zaměřuje na rozšíření slovní obrázkové zásoby o barvy, velikost, čísla, přívlastky, apod. („*Já chci červený bonbon.*“). Dále se nacvičuje tzv. obrácená komunikace, při které se dítě učí správně reagovat na sdělení komunikačního partnera (D: „*Já chci čaj.*“, KP: „*Přines hrnek.*“).¹⁰⁰

Šestá výuková lekce

Při výukové lekci se dítě snaží odpovědět na otázku „*Co vidíš?*“, „*Co máš?*“, „*Co je to?*“, „*Co slyšíš?*“ a „*Co cítíš?*“. Jedná se o poměrně náročnou lekci. Některé děti s PAS vůbec tuto lekci nepochopí, protože odměnou není to, co znázorňují přinesené obrázky. V této lekci s dítětem komunikují již dva komunikační partneři. Komunikační partner správnou odpověď posílí pochvalou, pohlazením či může doplnit pochutinou. Návčik odpovědi na otázku „*Co vidíš?*“ probíhá ukázkou méně oblíbeného předmětu. Další kroky jsou obdobné jako v lekcích předešlých. Postupně se zařazuje návčik diferenciací otázek „*Co vidíš?*“ „*Co chceš?*“ posléze se přidá otázka „*Co máš?*“. Jednotlivé otázky jsou pokládány náhodně.¹⁰¹

Čtvrtá doplňková lekce

Pokud si dítě osvojilo šestou lekci, to znamená, že umí říci, co vidí, slyší apod., učí se sdělit přání a potřeby jiných osob (např. „*David chce tužku.*“). V této lekci je také vhodný návčik „*Ano.*“ / „*Ne.*“.¹⁰²

⁹⁸ Knapcová, 2011

⁹⁹ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

¹⁰⁰ Knapcová, 2011

¹⁰¹ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

¹⁰² Knapcová, 2011

Sedmá výuková lekce

Poslední výuková lekce si klade za cíl, aby dítě bylo schopno spontánně komentovat věci a situace ve svém okolí („*To je kolo.*“, „*Já vidím psa.*“). U této lekce je důležité, aby nácvik vedli nejméně dva komunikační partneři. Nácvik se uskutečňuje v různém prostředí. Komunikační partner začíná komunikaci zvoláním „*Jé!*“, „*Hele!*“, „*Podívej!*“ a následně se zeptá „*Co to je?*“. Nácvik je doprovázen partnerovou mírnou gestikulací a mimikou. Posléze se opouští od jednotlivých pobídek žáka (vynechání obrázku, otázky „*Co to je?*“, zvolání, gestikulace a nakonec i mimiky). Správná odpověď se povzbuzuje sociální odměnou popřípadě ještě pochutinou. Nácvik lze provádět i metodou navození momentu překvapení, čtením obrázkové knihy či komentováním prostoru. Postupem času je vhodné přejít pouze na sociální odměnu. Slovní zásoba dítěte se neustále rozšiřuje.¹⁰³

Knapcová na akreditovaném kurzu VOKS tvrdí, že pro úspěšné zavedení komunikačního systému VOKS je nezbytně nutné důsledné dodržování instrukcí, pokynů a přesných postupů. Zároveň však opět připomíná, které výukové lekce se mohou překrývat a které se překrývat nemohou. Závěrem tohoto kurzu jsme se od lektorek dozvěděli, že po zavedení komunikačního systému VOKS, dochází v některých případech k rozvoji verbální komunikace.¹⁰⁴

¹⁰³ Knapcová, 2011

¹⁰⁴ Knapcová, Alešová, Jarolímová, 2016

PRAKTICKÁ ČÁST

3 Využití výměnného komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální

Tato třetí kapitola je součástí praktické části bakalářské práce. Jak už jsme se v teoretické části zmínili komunikační systém VOKS je jedna z běžně používaných metod AAK pro osoby s PAS. V metodice výuky komunikačního systému VOKS se dozvídáme, jak si jedinci s PAS danou metodu osvojují, nikde se však nedozvídáme, jaká jsou úskalí a pilíře této metody. U vystudovaných speciálních pedagogů pracujících v ZŠS, jsme tedy zjišťovali názory a zkušenosti s komunikačním systémem VOKS, který využívají nebo využívali jejich žáci s PAS, a ty jsme poté porovnávali s teoretickými informacemi. Součástí praktické části bakalářské práce je i případová studie patnáctiletého chlapce, kterému byl diagnostikován dětský autismus a komunikační systém VOKS používal přibližně tři roky. Jeho příběh byl rozhodující při výběru tématu bakalářské práce.

3.1 Cíle průzkumného šetření

Hlavním cílem bylo získání názorů a zkušeností z praxe od speciálních pedagogů na komunikační systém VOKS, který využívají nebo využívali jejich žáci s autismem.

Dílčí cíle:

- 1) Zjistit od speciálních pedagogů, u jakého typu PAS je vhodný komunikační systém VOKS.
- 2) Zjistit názory a zkušenosti speciálních pedagogů na motivaci prostřednictvím potravin.
- 3) Zjistit z pohledu speciálních pedagogů, zda po zavedení komunikačního systému VOKS dochází ke změně v chování u žáků s PAS.
- 4) Zjistit, zda se speciální pedagogové z praxe, kteří komunikační systém VOKS znají, ale nevyužívají, mohou v tomto komunikačním systému inspirovat při své práci.

3.2 Průzkumný vzorek

Na začátku psaní bakalářské práce jsme nejříve vyhledali na webových stránkách <http://www.atlasskolstvi.cz/zakladni-skoly?type=specialni-zakladni-skola&p=48> seznam ZŠS v České republice. Z těchto škol jsme náhodně oslovili pět ZŠS, přičemž kritéria pro výběr byla naše dostupnost dané školy a zkušenost speciálních pedagogů s komunikačním systémem VOKS. Z pěti takto kontaktovaných škol pouze Základní škola speciální Dobruška komunikační systém VOKS neznala, tudíž byla z výběru vyřazena. K naplnění průzkumného cíle bylo osloveno celkem deset speciálních pedagogů, kteří mají zkušenosti s komunikačním systémem VOKS. Každého z nich jsme nejprve telefonicky kontaktovali a poté osobně navštívili na jeho pracovišti. Speciálněpedagogická praxe dotazovaných speciálních pedagogů byla od 3 do 25 let.

Pět rozhovorů jsme uskutečnili v Základní škole a Praktické škole, Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485. V Mateřské škole a Základní škole speciální NONA, o.p.s. v Novém Městě nad Metují jsme uskutečnili rozhovor se dvěma speciálními pedagogy.¹⁰⁵ Dále jsme vedli rozhovor ve Speciální základní škole Litomyšl¹⁰⁶, v Mateřské škole, Speciální základní škole a Praktické škole Hradec Králové¹⁰⁷ a v Základní škole a Střední škole CREDO, o.p.s. v Olomouci.¹⁰⁸ Dotazovaní speciální pedagogové byli proškoleni v komunikačním systému VOKS před dvěma až deseti lety (viz přílohy).

Charakteristiku jednotlivých škol nebudeme uvádět, odkazy na jejich webové stránky uvádíme v poznámce pod čarou. Zaměříme se pouze na charakteristiku Základní školy a Praktické školy, Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485, kterou navštěvuje již zmiňovaný Josef a kde probíhala i naše odborná praxe.

3.2.1 Charakteristika Základní školy a Praktické školy, Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485

Škola poskytuje základní a střední vzdělávání žákům se speciálními vzdělávacími potřebami. Vzdělává žáky, kteří mají problém s učivem v klasických základních školách. Zaměřuje se na žáky s mentálním postižením, s kombinovanými vadami a s PAS. Vzdělání nabízí i osobám, které nemají dokončené základní vzdělání. Zřizovatelem této školy je Královéhradecký kraj.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Více informací o dané škole dostupné na: <http://www.zsnonanmnm.cz>

¹⁰⁶ Více informací o dané škole dostupné na: <http://www.specialnizslitomysl.cz/>

¹⁰⁷ Více informací o dané škole dostupné na: <http://www.specialnihk.regisweb.cz>

¹⁰⁸ Více informací o dané škole dostupné na: <http://www.credoskola.cz/>

¹⁰⁹ Dostupné z: <http://www.zskolowratska.cz/o-skole.html>

Ve škole se nachází ZŠS, základní škola praktická (dále jen ZŠP), základní škola při zdravotnickém zařízení, střední škola praktická (dále jen SŠP) jednoletá a SŠP dvouletá. Škola nabízí také přípravný stupeň ZŠS.¹¹⁰

Škola působí celkem na čtyřech pracovištích. Pracoviště Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485 se řadí mezi ZŠP. Pracoviště Rychnov nad Kněžnou, Českých bratří 1388 patří pod ZŠP a SŠP jednoletou a dvouletou. Pracoviště v Kvasinách 340 spadá pod ZŠS a SPŠ. V tomto pracovišti výuka probíhá v ústavu sociální péče pro mládež. Poslední pracoviště je při Oblastní nemoci, Rychnov nad Kněžnou, Jiráskova 506 a odpovídá základní škole, ZŠP a ZŠS. Výuka probíhá na dětském, chirurgickém a ortopedickém oddělení přímo na pokojích dětí.¹¹¹

Vzhledem k tématu bakalářské práce zde uvádíme charakteristiku Základní školy speciální, Českých bratří 1388. Nalezneme zde třídy pro žáky s PAS, rehabilitační třídy a přípravný stupeň ZŠS. V každé třídě se vzdělává 6 – 7 žáků. Ve třídách působí speciální pedagogové, asistenti pedagoga, vychovatelé a osobní asistenti. Žáci se vzdělávají dle Školního vzdělávacího programu pro základní školu speciální, č.j.: 378/2010 – Společně to dokážeme. Výuka se zaměřuje na čtení, psaní, počítání, věcné učení, řečovou výchovu, smyslovou výchovu, pracovní výchovu, výtvarnou výchovu, hudební výchovu a tělesnou výchovu, v první řadě se však věnuje sebe obsluze a hygieně. Žákům je poskytována logopedická péče klinickým logopedem. Pracoviště REHA, které působí přímo ve škole, zajišťuje žákům pravidelnou rehabilitaci. Většina žáků při výuce využívá strukturované učení. Žáci využívající tento program mají oddělený pracovní a klidový prostor, pracovní koutky pro individuální práci a piktogramové rozvrhy a schémata.¹¹²

3.3 Metody sběru dat

Námi zvolená metoda pro získání názorů a zkušeností na komunikační systém VOKS byla **strukturovaný rozhovor**, který probíhal přímou formou. První otázka byla pro rozhovor klíčová. Podle odpovědi se dotazovaní rozdělili do dvou skupin. Skupina A byli speciální pedagogové, kteří komunikační systém VOKS využívají. Tato skupina měla otázky týkající se vlastních zkušeností a postřehů komunikačního systému VOKS. Skupina B byli speciální pedagogové, kteří systém VOKS nevyužívají, ale znají. Pro tuto skupinu dotazovaných byly otázky směřovány ke zjištění, zda se mohou v tomto komunikačním systému inspirovat při své práci.

¹¹⁰ Dostupné z: <http://www.zskolowratska.cz/zaměření-školy.html>

¹¹¹ Dostupné z: <http://www.zskolowratska.cz/pracoviště-školy-a-nabídka-vzdělávacích-programů.html>

¹¹² Dostupné z: <http://www.zskolowratska.cz/základní-škola-speciální.html>

Pro větší názornost komunikačního systému VOKS zde uvádíme **případovou studii** patnáctiletého chlapce s diagnózou dětský autismus, který komunikační systém VOKS využíval přibližně tři roky. Při sepsání případové studie jsme čerpali z lékařských zpráv, závěrečného slovního hodnocení třídního učitele a osobního setkávání s rodinou. Rodiče Josefa souhlasili s veškerými zde uvedenými informacemi a v příloze 11 uvádíme informovaný souhlas matky.

Na tomto místě uvádíme otázky, které byly položeny speciálním pedagogům:

1) Využíváte komunikační systém VOKS?

A) využívám

- 1) U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?
- 2) V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?
- 3) Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?
- 4) Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.
- 5) Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?
- 6) V čem podle Vás má největší přínos komunikační systém VOKS pro dítě?
- 7) Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?

B) nevyžívám

- 1) Využíval/a jste systém VOKS v minulosti?
- 2) Z jakého důvodu systém VOKS nevyžíváte?
- 3) Čerpáte inspiraci ze systému VOKS? Můžete uvést jakou?
- 4) Používal/a byste systém VOKS, kdyby se nějakým způsobem upravil? Například zjednodušil?
- 5) Co je podle Vás největší slabina systému VOKS?
- 6) Jakou metodu AAK využíváte Vy?

Rozhovor obsahoval také doplňující otázku:

Jaké máte vlastní postřehy a zkušenosti se systémem VOKS?

3.4 Analýza výsledků získaných od speciálních pedagogů

Sběr názorů jsme provedli pomocí strukturovaného rozhovoru. Rozhovory jsme uskutečnili s deseti speciálními pedagogy z různých ZŠS, kteří byly v komunikačním systému VOKS proškoleny. U vyhodnocování strukturovaných rozhovorů jsme si opětovně uvědomili, že vzdělávání žáků s PAS je velice náročné a individuální. Neexistuje zaručený „recept“, který by fungoval pro všechny. Dozvěděli jsme se, že i zkušenému speciálnímu pedagogovi, který úspěšně využívá komunikační systém VOKS s jedním žákem se nemusí podařit tuto metodu AAK používat s jiným žákem stejného typu PAS.

Zde uvádíme názory k našemu prvnímu dílčímu cíli: **Zjistit od speciálních pedagogů u jakého typu PAS je vhodný komunikačním systémem VOKS.** V teoretické části bakalářské práce se tento názor u samotné autorky vyvíjel. Původně v publikovaných knihách v roce 2006 a 2011 od Knapcové se uvádí, že komunikační systém VOKS je vhodný pro všechny žáky s PAS. Na akreditovaném kurzu komunikačního systému VOKS, kterého jsme se zúčastnili v květnu 2016, se již dozvídáme od přednášejících, že tento komunikační systém není vhodný pro každého.

V praktické části bakalářské práce tento dílčí cíl u speciálních pedagogů zjišťujeme následujícími otázkami:

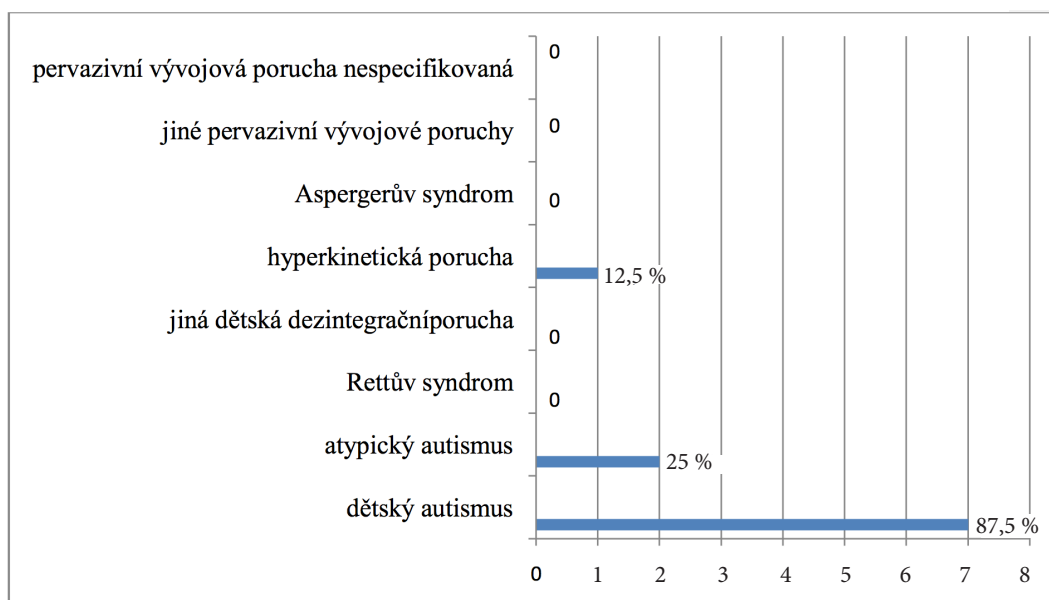
- „U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?“
- „V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?“
- „Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?“

Tyto otázky byly položeny osmi speciálním pedagogům, kteří komunikační systém VOKS při své práci využívají. Dvěma speciálním pedagogům, kteří komunikační systém VOKS nyní ve své práci nevyužívají, byla k tomuto dílčímu cíli položena otázka:

- *Využil/a jste systém VOKS v minulosti?*

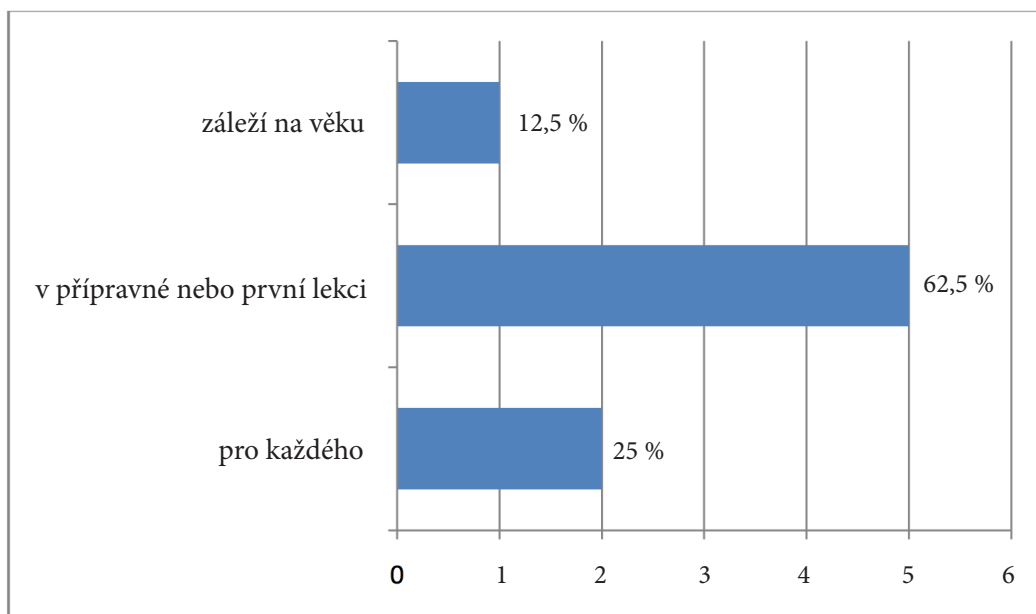
Z odpovědí nám vyšlo následující:

Na otázku „U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?“ osm oslovených speciálních pedagogů využívají komunikační systém VOKS u žáků s následující diagnózou: dětský autismus 7 speciálních pedagogů (87,5 %) (z toho 3 speciální pedagogové uvedli dětský autismus s těžkou mentální retardací), atypický autismus 2 speciální pedagogové (25%) (z toho 1 speciální pedagog uvedl atypický autismus se středně těžkou mentální retardací a dětskou mozkovou obrnou, atypický autismus se středně těžkou mentální retardací), hyperkinetická porucha s těžkou mentální retardací 1 speciální pedagog (12,5%). Jedna odpověď byla pouze obecně zodpovězena: autismus s těžkou mentální retardací, tudíž tato odpověď není zahrnuta v Grafu 1.

Graf 1 Názory speciálních pedagogů na vhodnost komunikačního systému VOKS u PVP

Další otázkou: „V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?“ jsme chtěli zjistit u speciálních pedagogů jejich názory, pro koho si myslí, že je komunikační systém VOKS vhodný. Z osmi dotazovaných speciálních pedagogů se 2 speciální pedagogové (25 %) ztotožňují s názorem, že komunikační systém VOKS je vhodný pro každého s PAS, 5 speciálních pedagogů (62,5 %) zastává názor, že vhodnost komunikačního systému VOKS se pozná hned v přípravné nebo v první výukové lekci tím, že dítě pochopí výměnu obrázku za chtěnou věc. Což je podstata daného komunikačního systému, 1 speciální pedagog (12,5 %) se domnívá, že je to velmi individuální a záleží i na věku žáka (viz Graf 2).

Graf 2 Názory speciálních pedagogů na to, kdy se pozná vhodnost komunikačního systému VOKS pro daného žáka s PAS

Kromě využití komunikačního systému VOKS u žáků s PAS se jsme zjistili, že čtyři speciální pedagogové (50 %) mají kladné zkušenosti i u jiného postižení. Konkrétně u Downova syndromu, těžké mentální retardace a středně těžké mentální retardací. Což jsme zjišťovali otázkou: „Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?“

Na otázku: „Využil/a jste systém VOKS v minulosti?“ Dva oslovení speciální pedagogové, kteří komunikační systém VOKS nyní nevyužívají, odpověděli: první speciální pedagog VOKS v minulosti využíval u žáků s PAS a těžkou mentální retardací a druhý speciální pedagog uvedl, že VOKS zkoušel zavést před šesti lety.

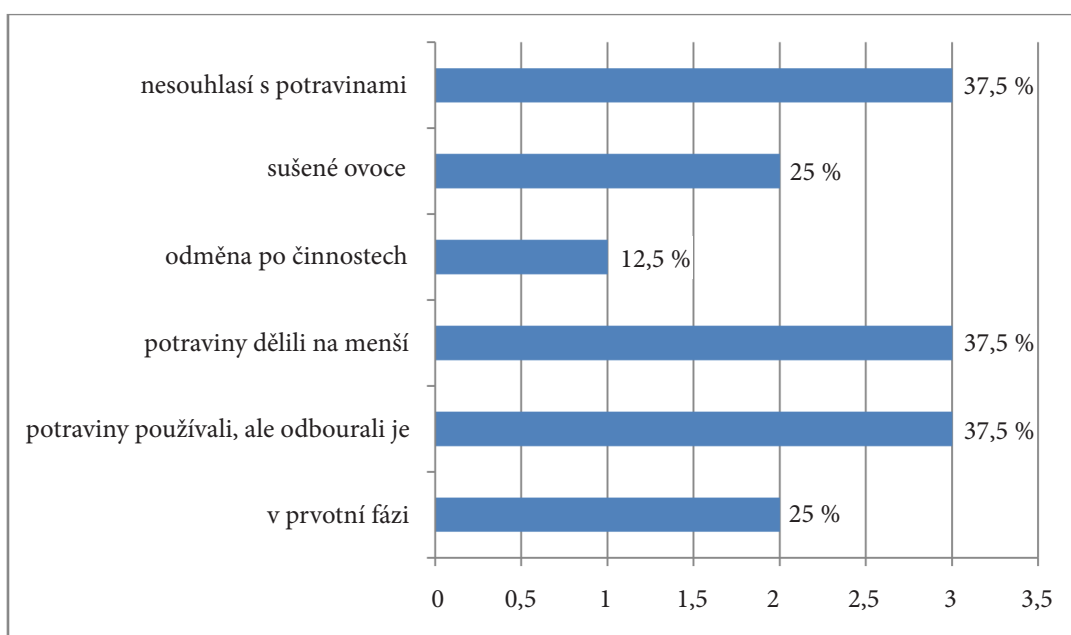
Druhý dílčí cíl: **Zjistit názory a zkušenosti od speciálních pedagogů na motivaci prostřednictvím potravin.** U jedinců s autismem se velice často setkáváme s odměnou v podobě potravin a mnoho osob s autismem je obézních. Z tohoto důvodu jsme se zaměřili právě na odměnu v podobě potravin.

V praktické části bakalářské práce tento dílčí cíl u speciálních pedagogů zjišťujeme následující otázkou:

- „Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?“

Z odpovědí nám vyšlo následující:

V teoretické části se zmiňujeme o potravinách jako o jedné z možností, jak motivovat žáka, aby začal komunikovat. Výše uvedená otázka byla položena osmi speciálními pedagogy: 2 speciální pedagogové (25 %) souhlasí s potravinami jako motivací jen v prvotní fázi, 3 speciální pedagogové (37,5 %) uvádějí, že potraviny z počátku využívali, ale poté potraviny odbourali, 3 speciální pedagogové (37,5 %) odměny dělili na menší části (např. půlení bombónů), 1 speciální pedagog (12,5 %) dával dokonce odměnu po dvou činnostech nebo na konci dne, 2 speciální pedagogové (25 %) používají sušené ovoce, 3 speciální pedagogové s odměnou v podobě potravin nesouhlasí (37,5 %) a pro tři žáky (37,5 %) není jídlo vůbec motivací (viz Graf 3). Někteří speciální pedagogové uvedli více názorů např. „... V prvotní fázi nemám problém s potravinami, ale upravujeme množství. Dělíme želatinové bombóny na třetiny. Postupně se snažíme potraviny odbourat a přecházíme na hmatatelnou odměnu. Hračku, situační předměty dostane míček, jde do tělocvičny. Setkala jsem se s tím, že žák není motivován jídlem, ale rádiem.“

Graf 3 Názory speciálních pedagogů na používání potravin jako motivace pro žáky s PAS

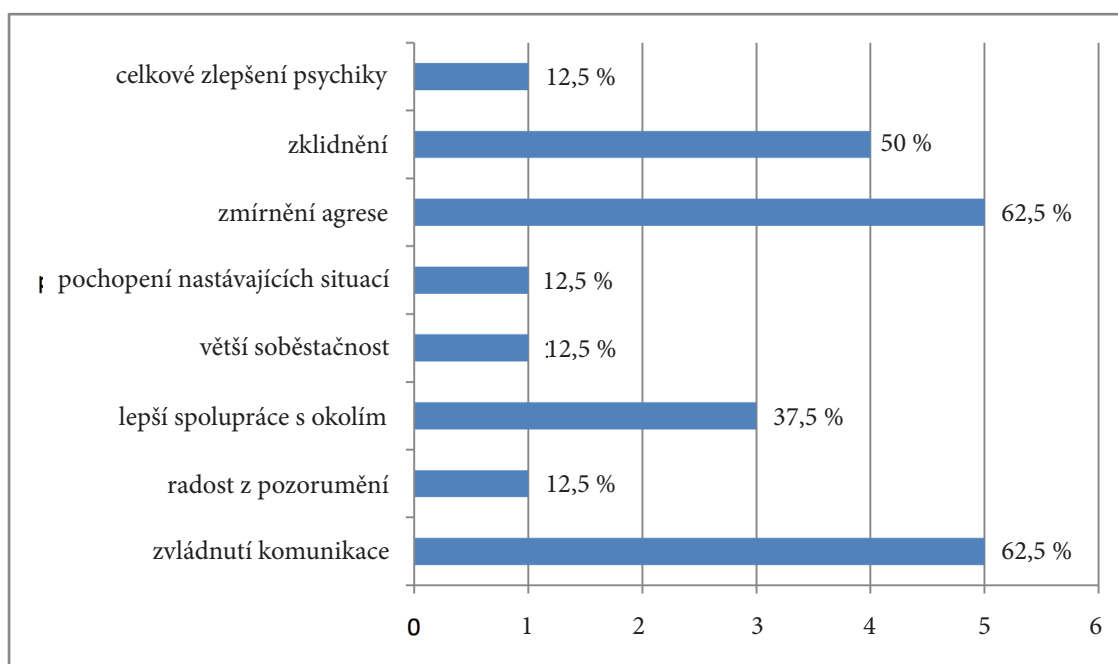
Třetí dílčí cíl: **Zjistit, zda po zavedení komunikačního systému VOKS dochází ke změně v chování u žáků s PAS.** V teoretické části bakalářské práce se dozvídáme, že metody AAK mohou u jedinců s PAS redukovat nebo předcházet problémovému chování.

V praktické části bakalářské práce jsme se na tento dílčí cíl ptali otázkou:

- „V čem podle Vás má největší přínos komunikační systém VOKS?“

Z odpovědí nám vyšlo následující:

Z deseti dotazovaných speciálních pedagogů byla tato otázka položena pouze osmi speciálním pedagogům. Šest speciálních pedagogů (75 %) se vyjádřilo tak, že dítě za pomoci VOKSu zvládá komunikovat. Jeden speciální pedagog (12,5 %) uvedl, že je u dětí patrná radost z porozumění. Tři speciální pedagogové (37,5 %) se také vyjádřili, že žáci po zavedení VOKSu lépe spolupracují s okolím. Jeden speciální pedagog (12,5 %) také uvedl, že jsou žáci po zavedení VOKSu soběstačnější. Jeden speciální pedagog (12,5 %) se vyjádřil i k tomu, že žáci po zavedení VOKSu pochopí dané situace a začínají se orientovat v čase a prostoru. Pět speciálních pedagogů (62,5 %) uvedlo, že se snižuje agrese. Čtyři speciální pedagogové (50 %) uvedli, že se celkově zklidní a jeden speciální pedagog (12,5 %) uvedl, že se po zavedení VOKSu celkově zlepši psychika (viz Graf 4). Někteří speciální pedagogové uvedli více názorů např.: „*Obohacení slovní zásoby aktivní i pasivní. Radost z porozumění, lepší spolupráce s okolím, předcházení agresivních situací.*“

Graf 4 Názory speciálních pedagogů na to, co je největším přínosem komunikačního systému VOKS

Čtvrtý dílčí cíl: **Zjistit zda se speciální pedagogové z praxe, kteří komunikační systém VOKS znají, ale nevyužívají, mohou v tomto komunikačním systému inspirovat při práci.**

V teoretické části bakalářské práce je kladen důraz na důsledné dodržování postupů, instrukcí a pokynů, což je důležitým předpokladem úspěšného zavedení dané komunikační metody. Pokud však nám nejde o zavedení VOKSu jako komunikační metody, jelikož dítě nějakou metodou již úspěšně používá, jeví se inspirace ve VOKSu jako dobrý nápad pro rozvoj a rychlejší nástup řeči. Jako vhodná inspirace může být řazení potřeb při komunikaci (například dávat si pozor na otázku „*Co chceš?*“, nácvik této otázky vede k pasivitě při komunikaci).

V praktické části bakalářské práce čtvrtý dílčí cíl zjišťujeme následujícími otázkami:

- „*Z jakého důvodu systém VOKS nevyužíváte?*“
- „*Čerpáte inspiraci ze systému VOKS? Můžete uvést jakou?*“
- „*Použil/a byste systém VOKS, kdyby se nějakým způsobem upravil? Například zjednodušil?*“
- „*Co je podle Vás největší slabina systému VOKS?*“

Vzhledem k tomu, že tyto otázky byly položeny pouze dvěma speciálními pedagogy, výsledky nejsou graficky zpracovány. Jedná se o speciální pedagogy, kteří při své práci nyní komunikační systém VOKS nevyužívají. Na první otázku „*Z jakého důvodu systém VOKS nevyužíváte?*“ Oba dva speciální pedagogové odpověděli, že komunikační systém VOKS především žáci nepřijali. Jeden pedagog dále uvedl, že nebyla spolupráce s rodiči. Na otázku „*Čerpáte inspiraci ze systému VOKS?*“ Jeden speciální pedagog odpověděl, že nevyužívá žádnou inspiraci. Sám speciální pedagog uvádí, že mu chybí dostatečná praxe v komunikačním systému VOKS, aby se jim mohl inspirovat. Druhý speciální pedagog se komunikačním systémem VOKS inspiroval využitím komunikační knihy. Tento speciální pedagog v minulosti komunikační systém VOKS úspěšně se svými žáky využíval. Tento speciální pedagog přiznává, že nyní zavádění komunikačního systému VOKS nevěnoval dostatek času, a proto ho možná žáci teď nepřijali. Třetí otázka „*Používal/a byste komunikační systém VOKS kdyby se upravil, například zjednodušil?*“ Jeden speciální pedagog uvádí, že mu vadí přítomnost asistenta. Druhý speciální pedagog by komunikační systém používal, kdyby byla třída sjednocená a byl by pro všechny žáky vhodný. U další otázky „*Co je podle Vás největší slabina systému VOKS?*“ Speciální pedagog, který v předešlé otázce odpověděl, že mu vadí přítomnost asistenta i zde upozorňuje na to, že mu v metod-

ce komunikačního systému VOKS vadí přítomnost asistenta. Dále mu nevyhovuje, že je potřeba mít u sebe neustále komunikační pomůcky (komunikační kniha). Druhý speciální pedagog uvádí, že mu nevyhovuje nedostatečné komentování. Vadí mu také, že asistent nesmí komunikovat.

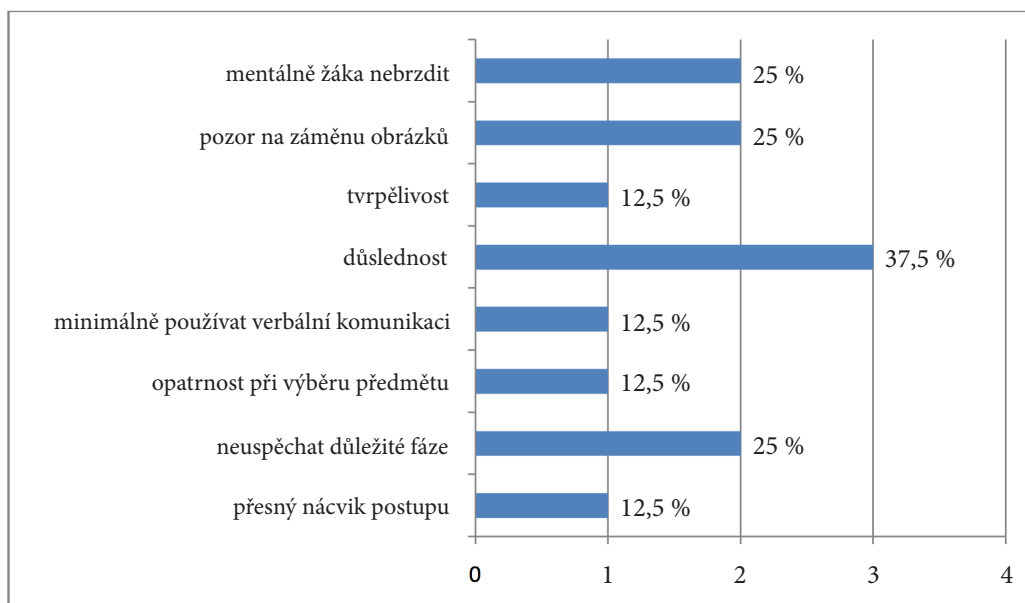
Speciálním pedagogům byly položeny další otázky, které se nevztahovaly k námi stanoveným dílčím cílům. Odpovědi na tyto otázky nám měli hlouběji přiblížit danou problematiku. I zde srovnáváme teoretická východiska s praxí speciálních pedagogů.

V teoretické části uvádíme, že pro úspěšné zavedení komunikačního systému VOSK je nutné důsledné dodržování instrukcí, pokynů a postupů. Před každým nácvikem je důležitá pečlivá příprava. Záleží na každém gestu, mimice i slovu. Důležité je také přesné zavádění jednotlivých lekcí. Výukové lekce můžeme v určitých fázích částečně překrývat. To znamená, že lze začít další lekcí, i když jsme ještě nezvládli lekci předchozí. Konkrétně to znamená, že výuková lekce tři se může překrývat s lekcí druhou a s lekcí čtvrtou. Lekce, které se nesmí nikdy překrývat je výuková lekce čtvrtá s pátou a lekce pátá se šestou.

V praktické části jsme se zeptali na tuto skutečnost otázkou.

- „*Na co by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci?*“

S touto otázkou bylo konfrontováno osm speciálních pedagogů. Jeden speciální pedagog (12,5 %) se domnívá, že nejdůležitější je nácvik přesného postupu s klientem a asistentem. Dva speciální pedagogové (25 %) podotýkají, že je potřeba neuspěchat důležitou fázi. Dále se jeden speciální pedagog (12,5 %) vyjádřil k tomu, že je důležité být opatrný při výběru předmětu. Jeden speciální pedagog (12,5 %) upozorňuje také na to, aby se používala jen nezbytně potřebná verbální komunikace. Tři speciální pedagogové (37,5 %) kladou důraz na důslednost. Jeden speciální pedagog (12,5 %) zdůrazňuje trpělivost. Dva speciální pedagogové (25 %) upozorňují na to, aby nedocházelo k záměně obrázků. Dva speciální pedagogové (25 %) také uvádějí, že je důležité správně odhalit skutečný stupeň mentálního postižení (aby nedocházelo k mentálnímu zbrzdování žáka) (viz Graf 5). Jeden speciální pedagog si na tuto otázku netroufl odpovědět, s komunikačním systémem VOKS teprve začíná pracovat.

Graf 5 Názory speciálních pedagogů na co by měl být pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci

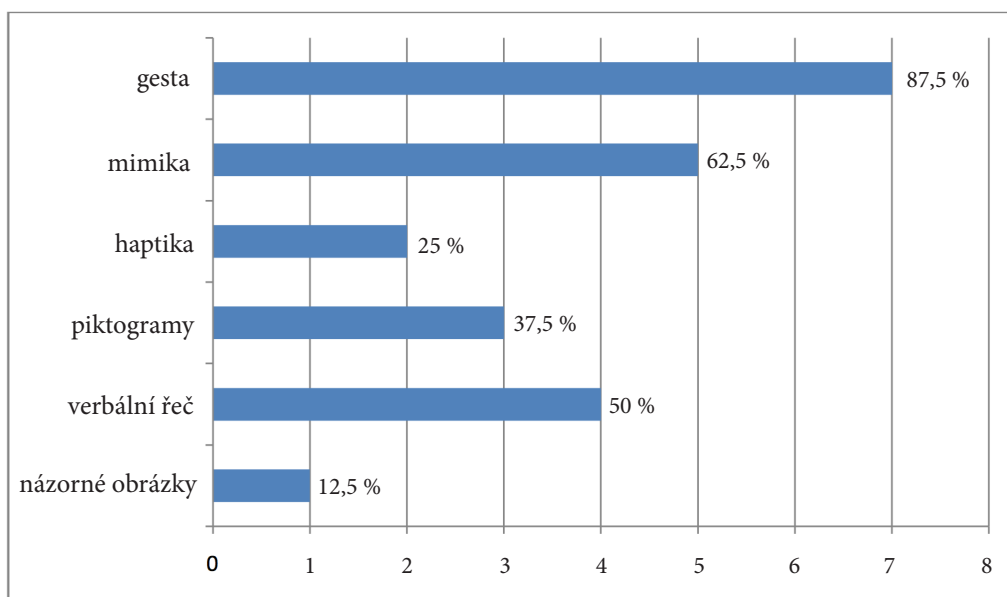
Na otázku:

- „Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?“

V teoretické části se zmiňujeme, že žáci jsou schopni osvojit si další metody komunikace. V praktické části jsme si toto tvrzení ověřili. Tato otázka byla položena osmi speciálním pedagogům.

Z odpovědi nám vyšlo následovné:

Všichni dotazovaní speciální pedagogové odpověděli kladně a uvádějí možné formy komunikace. Sedm speciálních pedagogů (87,5 %) uvedlo, že jejich žáci jsou schopni komunikovat pomocí gest. Pět speciálních pedagogů (62,5%) uvedlo, že žáci využívají mimiku a dva speciální pedagogové (25 %) zmínili haptiku. Tři speciální pedagogové (37,5 %) uvedli piktogramy a čtyři speciální pedagogové (50 %) verbální řeč. Jeden speciální pedagog (12,5 %) uvedl komunikaci pomocí názorných obrázků. (viz Graf 6) Někteří speciální pedagogové uvedli více forem komunikace např: „Ano, využívají také piktogramový systém nebo třeba gesta.“

Graf 6 Formy komunikace, které jsou žáci možno osvojit při zavedení komunikačního systému VOKS

U speciálních pedagogů, kteří komunikační systém VOKS nevyužívají, jsme zjišťovali, jakou metodu AAK používají. Ptali jsme se otázkou:

- „Jakou metodu AAK využíváte Vy?“

Z odpovědí nám vyšlo následovné:

První speciální pedagog uvedl, že jeho žáci ke komunikaci využívají piktogramy, gesta a částečně znak do řeči. Druhý speciální pedagog uvedl denní rozvrhy v podobě fotografií, zastoupené předměty (hudební výchova – bubínek), piktogramy, znak do řeči a komunikační knihy.

Poslední otázka byla:

- „Jaké máte vlastní postřehy a zkušenosti se systémem VOKS?“

Vzhledem k různorodosti jednotlivých odpovědí nemůžeme výsledky generalizovat. Zde uvádíme odpovědi.

- 1) „Systém VOKS by měl pedagog zkusit u všech žáků, i kdyby to zůstalo jen u první výukové lekce. Je to nástroj, jak naučit žáka volby výběru – to co má rád, s čím si rád hraje. Důležité je však, zda žák je schopen rozpoznat obrázek a pochopit k čemu patří. Mnohdy žák vezme z nabízených obrázků ten první (z pravé strany – pravák, z levé strany – levák). Já osobně pracuji se třemi žáky a to zejména využívám VOKS k výběru potravin při svačině. Dva žáci používají komunikační proužek. Jedna žákyně aktivně, jeden žák s malou dopomocí. Třetí žákyně používá pouze obrázky k výběru svačiny.“
- 2) „Systém VOKS je zajímavá komunikační metoda. Obohacuje slovní zásobu dítěte tak, že si dítě dokáže říct o konkrétní věc či činnost. Zároveň podporuje dítě ve spontaneitě, takže je velice spokojené.“
- 3) „Hodně záleží na rodičích. Je důležité, aby daný systém používali i doma. Bohužel u dětí v ústavní péči na to není tolik času. (U nás ve škole je zhruba 30-40% dětí v ústavní péči).“

- 4) *„Začínáme s jednoduššími věcmi, poté jsou žáci schopni sami si vybrat činnost (velice je to baví). Jsem nadšená, kdy systematicky vede, odhalí skutečný potenciál. Principy VOKS se snažíme využívat v dalších předmětech. Cením si akční komunikace, má velký význam pro dítě a okolí. Pochopit systém VOKS je schopný žák i s těžkou mentální retardací.“*
- 5) *„Systém VOKS využíváme u jedné žákyně. S VOKSem se seznámila už v mateřské škole, kde však na něj nechtěla reagovat. U nás z počátku také nechtěla, nevěděla, co se po ní vyžaduje. Postupem času ho však začala přijímat. Hodně jí zklidnil, rozhodí se kvůli maličkostem. Rozvíjí jí, ví, co jí čeká. Umožňuje jí pohyb po škole. Využíváme reálné fotky, ale také obrázky. Rodiče jsou také nadšení, jak pěkně pracuje. Systém VOKS velice pomohl. Důležité je, aby komunikační systém fungoval i v domácím prostředí.“*
- 6) *„Systém VOKS dle mých zkušeností nefunguje všeobecně, jak nám bylo prezentováno. Stalo se mi, že na základě jeho zvolené motivace stejně nedošlo ke komunikaci.“*
- 7) *„Náš žák vůbec nekomunikoval. Hledali jsme nejvhodnější formu AAK. Systém VOKS se ujal. Rodiče jsou nadšení.“*
- 8) *„Viděla jsem, jak funguje systém VOKS v Novém Jičíně, byla jsem nadšená. Systém VOKS tam využívají i kuchařky. S žáky chodí do obchodu. Je za tím léta práce. Věřím, že je velmi dobrý.“*

3.5 Případová studie žáka s autismem využívající metodu VOKS

Jméno: Josef

Pohlaví: muž

Rok narození: 2001

Rodinná anamnéza

Matka je ročník 1978, má narušenou plynulost řeči tzv. balbuties. V raném dětství u ní byla zjištěna celiakie (byla v bezprostředním ohrožení života). Neurologicky vyšetřena nebyla. Otec matky má diabetes mellitus. Matka matky má zvýšenou hladinu krevních tuků. Sestra matky má také celiakii, která byla zjištěna v dospělosti. Otec je ročník 1970 a léčí se na astma bronchiale (dvakrát týdně jezdí do nemocnice na infuzi). Z tohoto důvodu je v invalidním důchodu. Neurologicky vyšetřen nebyl. Matka otce je zdravá. Otec otce je také zdravý. Bratr Josefa je ročník 1998, byl v logopedické péči pro opožděný vývoj řeči. Byly u něho zjištěné specifické poruchy učení – dysortografie a dyslexie. Neurologicky vyšetřen nebyl. V roce 2010 se narodila dvojčata, chlapec a dívka. Porod proběhl bez komplikací. Zdravotní stav obou sourozenců je dobrý.

Osobní anamnéza

Josef je druhorozený syn. Průběh těhotenství proběhl bez komplikací. Porod probíhal v termínu spontánně hlavičkou. Porodní hmotnost Josefa byla 3 500 g a porodní délka 50 cm. Kříšený nebyl. Novorozeneckou žloutenku neměl. Poporodní adaptace probíhala v normě. Propuštěn byl pátý den po porodu. Očkování proběhlo bez viditelných komplikací. V dětství měl plané neštovice. Neutrpěl vážný úraz a neabsolvoval žádnou operaci.

Josef nelezl, začal sedět v pátém měsíci a chodil sám před prvním rokem. První půl rok chodil po špičkách. V patnácti měsících opakoval slova, která slyšel v televizi. V osmnácti měsících úplně přestal mluvit, jen křičel. Ve třech a půl letech používal pro okolí nesrozumitelnou řeč. Na věci, které chtěl, jen ukazoval. Na zvukové podměty vůbec nereagoval. Rodiče měli podezření na poruchu sluchu. Na vyšetření se tato domněnka nepotvrdila.

Ve třech letech Josef začal navštěvovat běžnou mateřskou školu (MŠ), ale pro nezvladatelnost musel docházku po čtrnácti dnech ukončit.

Diagnostikování

Ve čtyřech letech započal dlouhodobý proces zjišťování Josefovy diagnózy. V této době měl Josef problémy s komunikací a sociální adaptabilitou. Jeho dominantním projevem v chování byl negativismus a hyperaktivita, která byla obtížně usměrnitelná. Josef vyžadoval neustálý dohled druhé osoby. Jen výjimečně navazoval oční kontakt s matkou. Josef měl specifické zájmy, které vyžadují dobrou mechanickou paměť. Jeho oblíbenou činností bylo listování ve starých kalendářích. I když je před sebou momentálně neměl, neustále si něco drmolil pro sebe. Po zaposlouchání rodiče zjistili, že přeříkává zpaměti právě ty kalendáře, kterými si listoval. Uměl počítat vzestupně i sestupně do stovky.

Závěrem prvního vyšetření, které se uskutečnilo v ambulanci klinické psychologie v Dobrušce, bylo konstatování, že se nejedná o hlubší mentální defekt. Josefovi bylo doporučeno zahájení logopedické péče a zařazení do kolektivu v MŠ speciální s individuálním přístupem. Když bylo Josefovi pět let, proběhlo vyšetření v Thomayerově nemocnici v Praze. Kde měli na základě kognitivního a osobnostního vývoje podezření na PAS. Závěrem vyšetření bylo sémanticko-pragmatická porucha řeči v rámci diagnózy atypický autismus. O osm měsíců později byl Josef na žádost speciálního pedagoga z MŠ speciální vyšetřen na klinice dětské neurologie ve Fakultní nemocnici Motol v Praze. Josef byl hospitalizován pro autistické rysy, opožděný vývoj řeči a poruchy chování. Zde proběhla veškerá vyšetření, která zjistila lehkou asymetrii postranních komor. V diagnostické škále CARS¹¹⁴ dosáhl 42 bodů. Výrazné autistické projevy se ukázaly zejména v oblasti abnormálních emocionálních reakcí, motorické, adaptace na změny, snížený oční kontakt, abnormální verbální komunikace (řeč nevyužíval ke komunikaci, ale pouze opakoval fráze z televize). Celková aktivita byla abnormální. Závěrem vyšetření byla stanovená definitivní diagnóza dětský autismus a s ním spojená porucha vývoje řeči. Josefovi byl předepsán tiapridal a doporučen komunikační systém VOKS.

Předškolní věk Josefa

Po zahájení pravidelné docházky do MŠ speciální v Rychnově nad Kněžnou a pravidelném podávání medikací se Josef celkově zklidnil. K afektům docházelo méně a byly mírnější. Do MŠ speciální se vždy těšil, nikomu zde neubližoval. Josef si nehrál, jeho zájmy byly již zmiňované kalendáře, řazení stejných časopisů k sobě nebo třídění pastelek dle barev a velikostí. Velice ho zajímali čísla a písmena. Tužku držel v levé ruce. Sebe obsluhu zvládal s dopomocí. Neměl problém dojít si na toaletu a umýt si ruce. Nerad si čistil zuby. Sám jedl lžící a pil ze svého modrého hrníčku. S oblékáním a se svlékáním potřeboval pomoc.

¹¹⁴ Childhood Autism Rating Scale v českém překladu Škála dětského autistického chování

Důležité bylo, aby Josef začal s okolím alespoň trochu komunikovat, proto se paní učitelka s matkou dohodly, že se Josefa pokusí naučit komunikovat pomocí komunikačního systému VOKS. Začala tedy přípravná lekce, při které se zjišťovaly odměny, které by neškodily jeho zdraví. Jelikož Josef ze všeho nejvíce miloval všechna dochucovadla, byl schopný sníst masox, vypít celé maggi a o hračky nejevil vůbec žádný zájem, ukázalo se, že nejvhodnější odměna bude počítač. Ovšem i toto mělo svá úskalí, protože byl schopný změnit nastavení počítače a zablokovat ho. Pobaveně poté sledoval, že počítač nelze spustit. Jediný, kdo uměl odblokovat počítač, byl sám Josef. Toto prvenství si vyloženě užíval. Po stanovení odměny se následně pokračovalo ve výukovém procesu. Josef tuto formu komunikace přijal a postupně začal komunikovat pomocí obrázků.

Školní věk Josefa

Josef začal chodit v sedmi letech do Základní školy a Praktické školy, Rychnov nad Kněžnou, Kolowratská 485 do odloučeného pracoviště Základní školy speciální, Českých bratří 1388. Zde se vzdělával dle RVP pro ZŠS vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením a individuálního vzdělávacího plánu (IVP) Josef se velmi rychle zadaptoval na nové školní prostředí. Znovu se však objevovaly opakující se záchvaty vzteku. Josef byl schopen roztrhat si oblečení, svléknout se do naha či volat o pomoc své tety. Z tohoto důvodu byla Josefovi navýšena medikace tipridalu a nově přidán ritalin. Josef v této době byl více a více fascinován počítačem, při jeho nedostupnosti docházelo k záchvatům.

Josef se v první třídě naučil číst a psát všechna tiskací písmena. Pomalu začínal komunikovat verbálně, častá echolálie. Přesto ke komunikaci s okolím stále ještě používal komunikační systém VOKS. Ve druhé třídě už Josef začal nahrazovat komunikační systém VOKS nedokonalou verbální komunikací.

Byl klidnější, jeho nelibost se projevovala pouze pláčem. Pomalu začínal reagovat na změny pozitivně. Medikace byla zanechána. Zvládl přiřazovat slova k obrázkům a obrázky ke slovům, zvládal doplnit chybějící písmeno do slova a utvořit jednoduché věty. Začínal si osvojovat psací písmo. V této době se matce narodila dvojčata. Všichni se obávali, že Josef takovou velkou změnu v rodině nezvládne. V průběhu celého těhotenství matka spolu s paní učitelkou Josefa na narození sourozenců připravovala. Josef věděl, že jsou miminka už v bříšku a tak ho hladil a zpíval písničky. Nejtěžší úkol bylo připravit Josefa na to, jak bude vypadat běžný den s dvojčaty. Za pomoci celé rodiny a především paní učitelky se sestavil plán, jak danou situaci zvládnout s minimálními změnami pro Josefa. Když matka přivezla dvojčata domů z porodnice,

Josef se jich z prvopočátku bál, zacpával si uši, když plakala a utíkal z místnosti. Přes veškeré nesnáze Josef dvojčata přijal a neublížoval jim. Ve třetí třídě Josef již komunikoval verbálně. Jeho řeč byla bez intonace. Měl nedokonalou větnou stavbu a skloňování. Velmi často opakoval fráze z reklam. Josef neporozuměl sociálním situacím. Nedokázal rozvést sociální úsudek. Upřednostňoval klidnější prostředí. Nezvládl cestovat dopravními prostředky. V divadle si zacpával uši.

Po třetí třídě už komunikační systém VOKS přestal používat. Jeho řeč se zlepšila díky básničkám, říkankám a písničkám. Dodržoval pravidla chování a přijímal autoritu učitele.

Postupem času, se opět začaly objevovat záchvaty vzteku, které nabíraly na intenzitě. Při nelibosti byl panovačný, křičel, válel se po zemi, rozkazoval, ubližoval i sám sobě (kousal se a trhal si oblečení), byl agresivní pro okolí. Naschvál rozbíjel nádobí a vyhazoval ho z okna. Matku nerespektoval. K výkyvům chování docházelo už i ve školním prostředí. Snižovala se jeho pozornost, vynucoval si aktivitu, kterou chtěl vykonávat. Jeho chování narušovalo chod třídy a negativně působil na své spolužáky. Pokud mu nebylo vyhověno, docházelo k afektům.

Jeho chuť k jídlu neměla zábrany, což přispělo k jeho obezitě společně s novými léky - tiscerin, convulex, atarax, chlorprothixen. Jedl neustále, dokud bylo jídlo na stole. S nástupem puberty se začaly objevovat poruchy chování erotického charakteru.

Současný stav Josefa

V současnosti Josef navštěvuje 10. ročník. Pracuje s asistentem pedagoga. Se spolužáky nemá problém navazovat kontakt. Dospělým lidem podá ruku a je přátelský. K pracovnímu režimu už nemusí používat obrázkovou lištu. Zvládá se orientovat podle běžného rozvrhu hodin. Na výuku si sám připravuje pomůcky a učebnice, které potřebuje.

O zadané práci už tolik nesmlouvá. Někdy se však stane, že není schopen pracovat a potřebuje odpočinkový den. Jeho záliba v počítačích přetrvá dodnes. Vypracovává prezentace, které se promítají celé třídě. Jeho zálibou je také vyplňování formulářů. Na počítači je schopný vyplnit objednávku a objednat různé zboží přes internet, aby rodině udělal radost (např. objednal bazén v hodnotě 50 000 Kč). Čímž dochází k nepříjemnému vysvětlování a odmítání převzetí zásilky ze strany rodičů. Opakovaně se musí zdlouhavě omlouvat a vysvětlovat, že zboží objednal syn s autismem.

Jeho výslovnost a artikulace se zlepšuje. Dokáže se orientovat a porozumět čtenému textu. Zná věty oznamovací, tázací a rozkazovací. Naučí se básničku. Jeho písmo je úhledné. Píše všechna malá i velká písmena psacím a tiskacím písmem. V matematice ovládá násobilku 1 – 9.

Počítá do tisíce. Chápe princip početních operací (sčítání, odčítání, násobení a dělení), sčítá pod sebe, vyřeší slovní úlohy. Orientuje se v číselné ose do 10 000. Ve věcném učení zná svátky v roce a jejich tradice. Pamatuje si také data svátků a narozenin široké rodiny a ostatním je připomíná. Orientuje se v rozmanitosti přírody. Určí jaké je počasí a příroda v jednotlivých ročních obdobích. Zná zvířata a na co se jednotlivá zvířata chovají. Je velice tvořivý a rád zpívá. Dokáže vytkat rytmus písničky. Chápe, co se po něm žádá. Sebe obsluhu zvládá samostatně s občasným připomenutím matky.

Matka odmítla medikaci z důvodu nadměrnému nárůstu hmotnosti. Jeho stav se zhoršil a bylo nutné medikaci opět nasadit. Hovořil v jednoduchých větách, byl negativistický, hlubokým hlasem si dával příkazy. K afektům dochází stále. Prohlubují se problémy erotického rázu, onanuje na veřejnosti.

Pokud k afektům dochází ve školním prostředí. Je dobré Josefa vzít, zaklepat s ním a říci „*Josefe dost*“. Pokud brečí a vzteká se, paní učitelka dává Josefa sednout si za zástěnu, aby neměl diváky, tak se rychle uklidní. Pokud má diváky a vidí, že má někdo tendenci ho uklidnit a chlácholit brečí čím dál tím více a dupe. V nejhorším stádiu si začíná vytrhávat vlasy. V tomto případě ho nechají, dokud afekt nepřejde. Doma matka už na začátku pozná, zda bude záchvat menší nebo větší intenzity. Pokud bude menší, nechá záchvat proběhnout. Záchvat větší intenzity řeší hned medikací. Zhruba do Josefových devíti let stačilo silné stisknutí matky, aby afekt odezněl.

Josef a VOKS

S komunikačním systémem VOKS se Josef seznámil v pěti letech, když nastoupil do MŠ speciální v Rychnově nad Kněžnu. Tuto metodu komunikace ho učila paní učitelka MŠ speciální společně s matkou. Jeho paní učitelka byla čerstvě proškolená v komunikačním systému VOKS a spolu s matkou takřka striktně dodržovaly všechny postupy výukového procesu, což se jim vyplatilo. Josef téměř bez problému zvládal jednotlivé lekce. V komunikačním systému VOKS byl během roku schopný spontánně komentovat vše, co chce nebo viděl doma či ve škole.

Při přípravné lekci se zjistilo, že nejefektivnější odměnou bude počítáč. Další odměnami byly staré kalendáře a reklamní letáčky. Pochopení podstaty komunikačního systému VOKS – výměnu obrázku za věc pochopil Josef velice rychle (5 dní). Nejtěžší bylo vymezit čas, jak dlouho bude za odměnu na počítáči (na začátku 5 minut později 10 minut). Druhá a třetí výuková lekce se u Josefa trénovaly v podstatě společně. Nejprve se trénoval nácvik výběru ze dvou věcí,

kdy jedna byla oblíbená (nejčastěji letáčky) a druhá neoblíbená (zelenina). Nebyl žádný problém v rozlišení mezi obrázkem související s činností a obrázkem, který s činností nesouvisí. Josef měl letáček, na komunikační tabulce byl obrázek lžičky a nůžek (Josef letáčky dodnes stříhá). Celá výuka šla velice rychle až do bodu, kdy měl Josef pracovat se dvěma komunikačními tabulkami. V této fázi se Josef „zasekl“ a nechtěl pracovat. Pro Josefa je charakteristické, že z ničeho nic ztratí zájem spolupracovat a jen poslouchá a přihlíží. Poté z ničeho nic začne pracovat a vše zná. Zhruba po třech měsících Josef začal pracovat úplně samostatně se dvěma komunikačními tabulkami a posléze s komunikační knihou. Rozšiřování slovní zásoby u Josefa bylo rychlé. Ve výukových lekcích mu největší problém dělalo navázání očního kontaktu s komunikačním partnerem. Josef se často zahleděl do země někdy se i otáčel zády. Po určité době zvládl na větný proužek vedle obrázku „*Já chci*“ přidat požadovanou věc. Poté zvládl na větném proužku reagovat na otázku „*Co chceš?*“, „*Co vidíš?*“, „*Co máš?*“, „*Co cítíš?*“ a „*Co je to?*“. Naopak nikdy nezvládl, „*Co slyšíš?*“

Z případové studie Josefa odvozujeme odpovědi na námi stanovené dílčí cíle. První dílčí cíl u jakého typu PAS je vhodný komunikační systém VOKS. VOKS Josef využíval tři roky, jeho diagnóza je dětský autismus. Druhý dílčí cíl zjistit názory a zkušenosti s motivací pomocí potravin. U Josefa potraviny nebyly motivací, jako motivační nástroj se využíval počítač. Třetí dílčí cíl ověření změny chování u dětí s PAS po zavedení komunikačního systému VOKS. Po zavedení komunikačního systému VOKS došlo u Josefa k celkovému motorickému zklidnění. Což vedlo k jeho samostatnosti a podpoře rozvoje verbální komunikace. Ověření zda pedagogové z praxe, kteří komunikační systém VOKS znají, ale nevyužívají, se mohou v tomto komunikačním systému inspirovat při své práci a některé postřehy z kurzu používat odděleně od celkové metodiky. Tato otázka je v tomto případě nasměrována přímo k Josefovi zda i dnes některé prvky z komunikačního systému VOKS používá. Josef komunikační systém VOKS používal do třetí třídy, přesto i nyní, když je ve stresu nebo se bojí, místo komunikace použije obrázkové kartičky.

Upozornění, v čem by měl být speciální pedagog obzvláště opatrný při výukové lekci. U Josefa bylo velmi důležité dodržet přesné postupy a především u výuky vydržet, i když se Josef výuky aktivně neúčastnil. Josef díky komunikačnímu systému VOKS začal komunikovat se svým blízkým okolím.

Fotografie 1 Josef se svým sourozencem (autorka fotografie Kristýna Šolcová, 2015)

3.6 Diskuse

Průzkumný vzorek byl vybrán na základě stanovených kritérií (dostupnost a zkušenost s komunikačním systémem VOKS). Jsme si vědomi, že tři námi oslovené ZŠS jsou z Královéhradeckého kraje. Určitě by bylo zajímavé, kdyby oslovené školy byly vždy z jiného regionu. Zřejmě jsou také názory závislé na **roku proškolení** v komunikačním systému VOKS, jelikož se tento komunikační systém **neustále vyvíjí** (v teoretické části komunikačního systému VOKS je uvedena změna názoru samotné autorky na vhodnost tohoto komunikačního systému). Další podněty, které mohly ovlivnit odpovědi speciálních pedagogů, je délka jejich **praxe** s touto metodou a **žáci s PAS**, které vyučovali. Také **přístup rodiny a blízkého okolí**, zde hraje patřičnou roli. Jeden speciální pedagog, který komunikační systém VOKS nevyužívá, uvádí, že tuto metodu nepřijali rodiče. Názory speciálních pedagogů se také mohou lišit v závislosti na tom, zda se ve škole s VOKSem pracovalo hromadně či individuálně.

Názory speciálních pedagogů pro jaký typ PAS je komunikační systém VOKS vhodný mohou ovlivnit obecné **zkušenosti a osobnostní předpoklady** jejich práce s žáky PAS. Zřejmě zde hraje velkou roli nejen praxe s komunikačním systémem VOKS, ale i celková speciálněpedagogická **praxe speciálních pedagogů**, což je naznačeno také v bakalářské práci od Pečenové, kde byl stanoven hlavní cíl - zmapovat a zevrubně charakterizovat jednotlivé aspekty, které vedou k efektivní práci s dětmi s PAS a s mentální retardací na dvou vybraných školách. Průzkum se mimo jiné také zaměřil na rozvoj komunikace pomocí komunikačního systému VOKS. Autorka uvádí dvě podobné třídy, ve kterých se průzkum realizoval. V jedné třídě se přesto pracovalo efektivněji a lépe, speciální pedagog po celý den uplatňoval pozitivní motivaci, na kterou žáci velice hezky reagovali. Atmosféra ve třídě byla přátelská a klidnější než ve druhé třídě.¹¹⁵

Názory na motivaci prostřednictvím potravin se dost shodovaly. Všichni speciální pedagogové tento problém řešili. Což může být ovlivněno zkušenostmi speciálních pedagogů se stereotypním chováním žáků s PAS. Na tomto místě si také klademe otázku, zda motivace prostřednictvím potravin nemůže být problém vedoucí k **obezitě** u těchto jedinců. Jakmile jedinec zjistí, že za přinesený obrázek dostane požadovanou věc (což je zásada VOKSu) může opakovane chodit pro svou oblíbenou pochutinu. Jak jsme již uvedli výše, Josef v době, kdy používal VOKS, nebyl motivován potravinou, ale počítačem. Josef má dnes obezitu, která byla zapříčiněna medikací a následně jeho nezadržitelnou chutí k jídlu. Nyní je představa motivace jídlem na-prosto nepřijatelná, jelikož Josef jí do té doby, dokud je jídlo na stole.

¹¹⁵ Pečenová, 2013

Názory na změnu chování v našem průzkumu byly podobné. Dotazovaní speciální pedagogové se nejvíce shodovali na celkovém zklidnění a snížení agrese. Tyto výsledky mohlo ovlivnit mnoho faktorů. Nesmíme opomenout, že žáci s PAS užívají **medikamenty** na zklidnění a zmírnění projevu agrese. Jak se dozvídáme na webových stránkách <http://www.aplajc.cz/autismus/medikace/medikace.htm> a v publikaci od Čadilové, Jůn a Thorové (Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem) farmakoterapie je jedna z možných intervencí u jedinců s PAS. U obou výše uvedených zdrojů se dozvídáme podrobněji o medikacích, které jedinci s PAS užívají k redukování chování. Může se jednat o rispen (risperdal), který eliminuje agresivitu, impulzivitu, úzkost, neklid, tikové projevy, opakující chování a zkvalitňuje sociabilitu, komunikaci a poznávací funkce. Tato medikace se nejčastěji aplikuje u jedinců s PAS. Výhodou rispenu je dobrá snášenlivost, minimum nežádoucích účinků a minimální přítomnost extrapyramidových symptomů. Další medikamenty pro zmírnění agrese mohou být zyprexa, asentra či lithium. Během roku může docházet k její úpravě i u zmiňovaného Josefa během roku došlo dvakrát ke změně léků a úpravě dávkování.¹¹⁶ Dále také může chování žáka s PAS ovlivnit **klima v rodině**. V případě Josefa se chování změnilo narozením dvojčat.

Pro srovnání zde uvádíme reflexi aplikace komunikačního systému VOKS z aspektu rodičů dětí s PAS a speciálních pedagogů z publikace Vybrané typy narušené komunikační schopnosti v interdisciplinárním přístupu Výsledky partikulárních výzkumných šetření. Výsledky výzkumu u rodičů ukazují snížení agresivních behaviorálních projevů v 60 %, zatímco u speciálních pedagogů 66,67 %.¹¹⁷

Názory, zda je možné se v komunikačním systému VOKS inspirovat, mohly ovlivnit **zážitky z kurzu, vlastní postřehy** potřeb žáků s PAS a **vlastní aktivita** speciálních pedagogů při hledání způsobu vhodné komunikace pro konkrétního žáka. Již zmiňovaná Pečenová v bakalářské práci uvádí, že předpoklad efektivní komunikace je vytvoření funkčního komunikačního systému, který bude konkrétnímu žákovi vyhovovat. Je nutné brát ohledy na to, o jakou kategorii PAS se jedná a jaká je úroveň žáka.¹¹⁸

Závěrem našeho průzkumu, názory a zkušenosti speciálních pedagogů na komunikační systém VOKS můžeme říci, že jsme celkem oslovili deset speciálních pedagogů, z toho dva VOKS nyní nevyužívají. Všichni speciální pedagogové odpověděli na námi položené otázky, které byly následně vyhodnoceny a porovnány s teoretickými východisky. Aby byly výsledky objektivnější, je nezbytně nutné rozšířit průzkumný vzorek.

¹¹⁶ Čadilová, Jůn, Thorová, 2007, Dostupné z: www.aplajc.cz/autismus/medikace/medikace.

¹¹⁷ Vitásková a kol., 2013

¹¹⁸ Pečenová, 2013

Závěr

V bakalářské práci na téma Využití výměnného obrázkového komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální jsme si stanovili hlavní cíl zjištění názorů a zkušeností speciálních pedagogů na komunikační systém VOKS. Bakalářskou práci jsme rozdělili na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsme přiblížili problematiku samotného autismu. Vymezili jsme si tento pojem, možnou etiologii a prevalenci autismu, symptomatologii autismu, klasifikaci autismu a krátkou charakteristiku jednotlivých PVP poruch. Poté jsme se zmínili o vzdělávání žáků s autismem v základní škole speciální. V druhé kapitole teoretické části se věnujeme AAK. Zde se podrobněji zaměřujeme na komunikační systém VOKS. Uvádíme, jaké školení musí mít speciální pedagog, pokud chce používat s žáky komunikační systém VOKS. Nastínili jsme celkovou výuku, která vede k osvojení komunikačního systému VOKS a poukázali jsme také na náročnost jeho zvládnutí. Praktická část bakalářské práce mohla být sepsána jenom díky speciálním pedagogům, učící v základních školách speciálních, kteří nám poskytli strukturovaný rozhovor směřující k zjištění názorů a zkušeností na daný komunikační systém. Jejich názory a zkušenosti jsme následně analyzovali a porovnávali s teorií. Praktickou část jsme ještě doplnili o případovou studii Josefa, jehož příběh je provázen celou prací. I tato případová studie Josef je v diskusi konfrontována s názory dotazovaných speciálních pedagogů.

Jak jsme se dozvěděli komunikace je jeden z hlavních problémů, se kterým se osoby s autismem potýkají. K jeho řešení napomáhají různé metody AAK. My jsme se v bakalářské práci zaměřili na komunikační systém VOKS, se kterým jsme se poprvé setkali u zmiňovaného Josefa, který má diagnózu dětský autismus a komunikační systém VOKS využíval přibližně tři roky. Josef díky komunikačnímu systému VOKS začal komunikovat se svým okolím a také tato metoda u něho podpořila rozvoj verbální komunikace.

Při seznámení se s teoretickými výukovými lekcemi komunikačního systému VOKS, nám jejich názornost a přesnost hodně připomínali Montessori výuku s pomůckou. I v Montessori systému se učitel upozadí do role jakéhosi tichého asistenta. Také tato léty ověřená alternativní pedagogika respektuje všechny zásady práce a vzdělávání dítěte s poruchou autistického spektra, kdy se dítě pohybuje v připraveném prostředí, pracuje se s jednou pomůckou zleva doprava a vždy se mění pouze jedna proměnná.

Závěrem bychom chtěli říci, že komunikační systém VOKS můžeme vnímat jakýsi „zázrak“ kdy na vstupu máme neklidné až agresivní dítě, kterému nerozumíte a na výstupu máme v ideálním případě usměvavé dítě, které si umí říci, co potřebuje a chce.

Seznam zdrojů

APLA JIŽNÍ ČECHY: *Medikace*. [online]. [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://www.aplajc.cz/autismus/medikace/medikace.htm>.

BAZALOVÁ, B. Žáci s PAS. In OŠLEJŠKOVÁ, H., VÍTKOVÁ M. a kol. *Východiska, podmínky a strategie ve vzdělávání žáků s těžkým postižením na základní škole speciální: Bases, conditions and strategies for teaching pupils with severe disabilities in special schools*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 177- 190. ISBN 978-80-210-6673-1.

BONDY, A., FROST, L. *Vizuální komunikační strategie v autismu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007 ISBN 978-80-247-2053-1.

ČADILOVÁ, V., JŮN, H., THOROVÁ, K.. *Agrese u lidí s mentální retardací a s autismem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-319-2.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ Z. *Strukturované učení: vzdělávání dětí s autismem a jinými vývojovými poruchami*. Vyd. 1. Praha: Portál, Speciální pedagogika (Portál), 2008. ISBN 978-80-7367-475-5.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ Z. *Rozvoj sociálních dovedností u dětí s autismem: (pro děti předškolního věku a pro děti se sníženými rozumovými schopnostmi)*. Vyd. 1. Praha: Pasparta, 2013. ISBN 978-80-905576-2-8.

GILLBERG, Ch., PEETERS, T. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. Vyd. 3. Překlad JELÍNKOVÁ, M. Praha: Portál, Speciální pedagogika (Portál), 2008. ISBN 978-80-7367-498-4.

HORT, Vl., HRDLIČKA, M., KOCOURKOVÁ, J., MALÁ, E. a kol.: *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-404-5.

HRDLIČKA, M., KOMÁREK, Vl. *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-813-9.

JANOVCOVÁ, Z. *Alternativní a augmentativní komunikace*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN: 80-210-3204-9.

KLENKOVÁ, J. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Vyd. 1. Praha: Grada, Pedagogika (Grada), 2006.. ISBN 80-247-1110-9.

KNAPCOVÁ, M. *Výměnný obrázkový komunikační systém - VOKS*. Vyd. 2. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2006. ISBN 80-868-5614-3.

KOMUNIKAČNÍ SYSTÉM VOKS. *Národní ústav pro vzdělávání*. [online]. 20.4.2016 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z <www.nuv.cz/p/vn/komunikacni-system-voks>.

KREJČÍŘOVÁ, O. a kol. *Alternativní a augmentativní komunikace v praxi pracovníků sociálních služeb*. Vyd. 1. Vsetín: Vzdělávací a komunitní centrum Integra Vsetín, 2011. ISBN 978-80-260-0059-4.

LANYADO, M., HORNE, A. Ed. *Psychoterapie dětí a dospívajících psychoanalytický přístup*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-725-4568-X.

LAUDOVÁ, L. *Augmentativní a alternativní komunikace*. In: ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. a kol. *Klinická logopedie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 561-577. ISBN 978-80-7367-340-6.

ODBORNÉ METODY. *Poradna rané péče Dorea*. [online]. 20. 4. 2016 [cit. 2016-04-20]. Dostupné z <<http://www.dorea.cz/products/odborne-metody/>>.

OPATŘILOVÁ, D. *Výchova a vzdělávání dětí a žáků s autismem*. In: PIPEKOVÁ, J. (ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 3. Brno: Paido, 2010, s. 309-328. ISBN 978-80-7315-198-0.

PEČENOVÁ, J. *Autismus*, Liberec, 2013. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce Thelenová, K.

PORUCHY DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ (F00–F99). *V. kapitola*. [online]. [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

RVP ZŠS, *Výzkumný ústav pedagogický v Praze*, 2008

RICHMAN, S. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, Speciální pedagogika (Portál), 2006.. ISBN 80-736-7102-6.

ŘÍHOVÁ, A. a kol. *Poruchy autistického spektra: (pomoc pro rodiče dětí s PAS)*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2677-8.

ŠAROUNOVÁ, J. a kol. *Metody alternativní a augmentativní komunikace*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0716-0.

ŠPORCLOVÁ, V., 2007. *Poruchy autistického spektra*. [online]. [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <http://www.autismus.cz/poruchy-autistickeho-spektra/index.php>

THOROVÁ, K. 2006. *Poruchy autistického spektra: dětský autismus, atypický autismus, Aspergerův syndrom, dezintegrační porucha*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7091-7.

VERMEULEN, P. *Autistické myšlení*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1600-3.

VITÁSKOVÁ, K. a kol. *Vybrané typy narušené komunikační schopnosti v interdisciplinárním přístupu: výsledky partikulárních výzkumných šetření*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013,. ISBN 978-80-244-3433-9.

VYHLÁŠKA č. 27/2016 Sb.: *Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných* [online]. [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/27/2016>.

ZÁKON č. 561/2004 Sb.: *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)* [online]. [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.

Přílohy

Příloha 1 Rozhovor se speciálním pedagogem 1 dne 21. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 25 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 6 lety

I. Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„Kladné zkušenosti mám u žáků s dětským autismem v kombinaci s těžkou mentální retardací.“
- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Nejvíce se vhodnost pozná při přípravné fázi – výběr odměn. Důsledným pozorováním v přípravné fázi se zjistí, co rád konzumuje, s čím rád manipuluje atakdále.“
- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Potraviny jako motivační nástroj jsem použila pouze v přípravné fázi. Následně pamlsky jako odměnu nepoužívám a nesouhlasím s tím.“
- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci?**
Prosím, konkretizujte.
„Nepoužívat verbální výzvy, kromě základních. Pedagog by měl být hlavně důsledný a trpělivý při zahajovacím procesu výuky VOKS. Opatrný při výběru předmětů, neuspěchat důležité fáze – výběr obrázků. Nejdůležitější je nácvik – přesný postup s klientem a asistentem, který pomáhá klientovi.“
- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„V těchto případech byli žáci zvyklí komunikovat pomocí piktogramů podpořením verbálními pokyny a gesty.“

6) V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?

„Vhodnost systému VOKS je přínosná, neboť žáci mají možnost sdělit svá přání a potřeby. Umějí využít „přestávek“ a požádat si o oblíbený předmět nebo činnost.“

7) Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?

„Ne.“

Příloha 2 Rozhovor se speciálním pedagogem 2 dne 21. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 10 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 6 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„U dětského autismu.“
- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Dle mého názoru hned v první výukové lekci.“
- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Může se dávat třeba sušené ovoce, ovšem záleží, o jaké dítě se jedná. Vhodné je také půlení bonbonů.“
- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.**
„Dodržování přesných postupů daných metodikou. Docvičit přesně úkoly dané lekce, nepostupovat dříve dál. Například pokud se nám nezdají výsledky řízeného výběru potravin, tak ještě zopakujeme v jiném dnu, aby byly výsledky věrohodné.“
- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Ano, využívají také piktogramový systém nebo třeba gesta.“
- 6) **V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?**
„Obohacení slovní zásoby aktivní i pasivní. Radost s porozumění, lepší spolupráce s okolím, předcházení agresivních situací.“
- 7) **Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?**
„Ano, u těžké mentální retardace.“

Příloha 3 Rozhovor se speciálním pedagogem 2 dne 22. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 20 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 6 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina = Zním a využívám

1) U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?

„U dětí s autismem s těžkou mentální retardací.“

2) V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?

„Domnívám se, že je systém VOKS vhodný pro každého žáka s poruchou autistického spektra, který nezvládá verbální komunikaci.“

3) Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?

„Začínali jsme s potravinami, bonbony a sušenkami, pro motivaci žáka. Později jsme toto odbourali a přešli na hmotné předměty.“

4) Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.

„Stejný postup, pravidelnost, přesnost. Dítě musí rozumět tomu, co se po něm žádá. Nejistý přístup by mohl žáka rozhodit.“

5) Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?

„Někteří ano, rozumí mluvenému slovu, použití piktogramů, názorných obrázků, gesta, mimika.“

6) V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?

„Dokáže lépe komunikovat s okolím, vyjádřit co chce. Zklidnění, protože dokáže pochopit, co se po něm žádá. Pochopí situaci.“

7) Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?

„Ne.“

Příloha 4 Rozhovor se speciálním pedagogem 4 dne 22. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 10 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 6 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„Zkušenost mám u žáka s dětským autismem.“

- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Je to individuální, záleží i na věku žáka. Můj žák ze začátku vůbec nezvládal ani přípravnou lekci (6 let). Nyní v osmi letech je na tom lépe a naučil se dávat do ruky „Já chci“, později přiřazoval „Já chci.“

- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Potraviny jsme nevolili. Preferovali jsme předměty, se kterými si chtěl žák hrát. Lepší jsou předměty i z toho důvodu, aby to nedělal jen kvůli potravíně, ale že chce opravdu číst. Vhodné je třeba střídat potraviny a předměty.“

- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.**
„Dávat si pozor na to, aby se mu odměna nedávala dříve, než si o ní řekne. Důslednost, nezaměňovat obrázky.“

- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Snaží se vyslovit slovo, ale je to na dlouhou trať. Používá gesta, mimiku, haptiku.“

- 6) **V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?**
„Naučí se komunikovat. Dítě je soběstačnější, je schopen říci si, co chce. Nedochozí k dohadování o to, co opravdu chce. Zklidňuje agresi.“

7) **Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?**

„Zkušenosti mám u žáka s Downovým syndromem, kde systém VOKS slouží k doplnění komunikace.“

Příloha 5 Rozhovor se speciálním pedagogem 5 dne 23. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 16 let praxe v ZŠ, proškolen ve VOKSu před 6 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

Druhá skupina= Zním, ale nevyužívám jej

1) Využíval/a jste systém VOKS v minulosti?

„Využívala jsem ho jen částečně na zkoušku před šesti lety.“

2) Z jakého důvodu systém VOKS nevyužíváte?

„Nebyla spolupráce s rodiči. Rodiče nechtěli. Žáci ho také moc nechtěli přijmout.“

3) Čerpáte inspiraci ze systému VOKS? Můžete uvést jakou?

„Žádnou inspiraci nevyužívám, nemám dostatečnou praxi.“

4) Používal/a byste systém VOKS, kdyby se nějakým způsobem upravil? Například zjednodušil?

„V systému VOKS mi vadí přítomnost asistenta.“

5) Co je podle Vás největší slabina systému VOKS?

„Jak už jsem řekla, nejvíce mi vadí přítomnost asistenta a dále je při této komunikaci potřeba mít vždy komunikační pomůcky, v tomto případě komunikační knihu, neustále u sebe. Já ráda používám gesta, protože jsem schopná reagovat pohotově vždy na každou situaci bez komunikačních pomůcek.“

6) Jakou metodu AAK využíváte Vy?

„Denně využívám piktogramy a gesta. Žáci se s nimi setkávají i v domácím prostředí, popřípadě v ústavní péči. Využíváme částečně znak do řeči.“

Příloha 6 Rozhovor se speciálním pedagogem 6 dne 17. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 14 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 8 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina=Znám a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„Zkušenosti mám u dvou žáků s dětským autismem a těžkou mentální retardací. U jednoho žáka s atypickým autismem se středně těžkou mentální retardací a dětskou mozkovou obrnou. A jednoho žáka, který má také atypický autismus, středně těžkou mentální retardací a oční vadou, na jedno oko je zcela slepý.“
- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Hned v přípravné lekci poznáme, zda je dítě schopno reagovat na odměny. Důležitý je další nácvik, drilování.“
- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Motivační význam má. Pro dítě je jídlo motivace. V prvotní fázi nemám problém s potravinami, ale upravujeme množství. Dělíme želatinové bonbony na třetiny. Postupně se snažíme potraviny odbourat a přecházíme na hmatatelnou odměnu. Hračku, situační předměty – dostane míček, jde do tělocvičny. Setkala jsem se s tím, že žák není motivován jídlem, ale rádiem.“
- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.**
„Opatrný v tom, aby správně odhalil pravý stupeň mentálního postižení dítěte, pravý potenciál. Důležité je dávat věci na jeho mentální úroveň a nebrzdit ho.“

- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Ano, jsou schopni. Používají mimiku, gesta, částečný slovní doprovod v rámci svých možností (huhňavost, nemá dostatečnou artikulaci, slabiky).“
- 6) **V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?**
„Domluví se se širokým okolím. Říká si, co chce. Je lepší psychika dítěte. Eliminace špatného chování (agrese, vzteklost). Jednoznačnost obrázkových symbolů, doplněná slovy.“
- 7) **Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?**
„Ano, určitě. U žáka se středně těžkou mentální retardací. Společně spojujeme strukturu VOKS. Žák nemá jednotlivé výukové lekce, ale jen čerpáme principy – názornost, podpora vizuální komunikace.“

Příloha 7 Rozhovor se speciálním pedagogem 7 dne 18. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 12 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 4 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„U dětského autismu.“

- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Jsem přesvědčená, že je systém VOKS vhodný pro každého žáka. Má žákyně měla ze začátku problémy, tápala. Vyplatilo se nám to nevzdat a neustále trénovat.“

- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Pro začátek nejsou potraviny špatná věc, dítě ví, že dostane odměnu, zklidní se. Po dohodě s rodiči jsme s bonbony začínali, ale postupně jsme je odbourávali. Dávali jsme třeba až po dvou činnostech a pak až na konci školního dne. Když žákyni bavila činnost, tak ani nevyžadovala odměnu. Sama si ani nevezme obrázek s odměnou. Já osobně zastávce sladkostí nejsem. Je možné sladkosti rozdělit na menší části nebo volit sušené ovoce.“

- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci?**
Prosím, konkretizujte.
„Dodržet pravidelnost, stejnost, aby to žáky nerozhodilo. Neměnit rozvrh. Napasovat, co nejvíce na dítě a pokoušet se dále rozvíjet.“

- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Záleží, jestli je vyvinutá řeč. U naší žákyně je jí nabízeno, ale nepřijímá. Možná by pochopila v raném dětství. Využívá gesta, mimiku. Důležitou roli hraje i domov, pokud se rozvíjí komunikace.“

6) V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?

„Zklidnění, ví, co ho čeká, co bude dělat. Pochopení daných situací. Orientace v čase a prostoru.“

7) Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?

„Zkušenosti mám i u žáka s Downovým syndromem a u žáka se středně těžkou mentální retardací. Děti jsou schopni reagovat a přijímat systém VOKS.“

Příloha 8 Rozhovor se speciálním pedagogem 8 dne 29. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 21 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 10 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„Zkušenost mám u jednoho žáka, který má uvedený hyperkinetickou poruchu a těžkou mentální retardací a u žáka s diagnózou dětský autismus a těžkou mentální retardací.“

- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„U žáka s hyperkinetickou poruchou jsem nezačínala se systémem VOKS, přebírala jsem ho. V té době fungoval na osmi obrázcích, nyní využívá kolem třiceti. U jednoho žáka jsme se pokoušeli zařadit systém, ale neujal se, nepochopil ho. Zkoušeli jsme to dva měsíce s jedním obrázkem. Zda-li je systém VOKS vhodný pro žáka, se podle mě pozná, pokud pochopí výměnu a jestli je schopen diferencovat obrázky.“

- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„S tímto zkušenosti nemám. Jako motivační nástroj používáme hračky, převážně auto.“

- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.**
„Všeobecně dodržovat důslednost, zachovat jednotnost názvů obrázků. Například bábovku nezaměňovat za buchtu.“

- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Zvládají haptiku, mimiku, gesto. Jinak nemám zkušenost se zvládáním jiné formy AAK.“

6) V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?

„Zklidnění samotného dítěte. Je mnohem jednodušší, když dokáže vyjádřit své potřeby. Zmírňuje projevy agrese. Lepší socializace, zapojení. U našeho žáka napomáhá hodně i s hygienou, dokáže si říct o toaletu.“

7) Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?

„U jiného postižení kladné zkušenosti nemám. Zkoušeli jsme u žáka po dětské mozkové obrně. Daný systém nepochopil. Možná jsme měli vydržet déle. Obávám se však, že kdyby pochopil základní princip, nepochopil by diferenciaci obrázků.“

Příloha 9 Rozhovor se speciálním pedagogem 9 dne 29. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 3 roky praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 2 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

První skupina= Zním a využívám

- 1) **U které kategorie PAS považujete komunikační systém VOKS za vhodnou metodu?**
„Kladné zkušenosti mám u žáka s dětským autismem a u žáka s atypickým autismem.“
- 2) **V jaké fázi výukové lekce speciální pedagog většinou pozná, že je systém VOKS vhodný pro žáka?**
„Poznává se to hned na začátku, v přípravné či první lekci. Dítě musí pochopit princip výměny.“
- 3) **Jaké jsou Vaše zkušenosti, když se při výukové lekci využívají jako motivační nástroj potraviny (lentilky, sušenky)?**
„Pro žáka nebylo jídlo motivující. Má rád škrábání, lehtání, hračku.“
- 4) **Je něco, v čem by měl být speciální pedagog obzvlášť opatrný při výukové lekci? Prosím, konkretizujte.**
„Na tuto otázku nedokážu odpovědět, v systému VOKS jsem začátečník.“
- 5) **Jsou žáci, kteří si osvojili systém VOKS schopni zvládnout i jinou formu komunikace?**
„Náš žák je schopen pár verbálních slov (pití, auto) ovšem svým jazykem. Cizí mu nerozumí. Jinou komunikaci nevyužívá.“
- 6) **V čem podle Vás má největší přínos systém VOKS pro dítě?**
„Poskytuje možnost komunikace. Dokáže si říct, co chce. Zklidňuje a předchází agresivnímu chování.“
- 7) **Máte kladné zkušenosti se systémem VOKS u jiného postižení?**
„Nemám zkušenosti u jiného postižení.“

Příloha 10 Rozhovor se speciálním pedagogem 10 dne 16. 3. 2016

Dotazovaný: Speciální pedagog 21 let praxe v ZŠS, proškolen ve VOKSu před 5 lety

I Znáte systém VOKS a využíváte jej?

Druhá skupina= Zním, ale nevyužívám jej

1) Využíval/a jste systém VOKS v minulosti?

„Ano. U žáků s poruchou autistického spektra a těžkou mentální retardací.“

2) Z jakého důvodu systém VOKS nevyužíváte?

„U dětí se neujalo. Žáci neměli potřebu komunikovat, nepřijali ho.“

3) Čerpáte inspiraci ze systému VOKS? Můžete uvést jakou?

„Prvky jsme využívali, konkrétně knihu, která nám sloužila k vedení k vyjádření svých potřeb pro vyučující.“

4) Používal/a byste systém VOKS, kdyby se nějakým způsobem upravil? Například zjednodušil?

„Možná, kdyby třída byla sjednocená (stejně úrovně) a byl by pro všechny žáky vhodný. Pro mě je důležité, aby ho dítě hned na začátku přijalo. Což se v našem případě nestalo.“

5) Co je podle Vás největší slabina systému VOKS?

„Nedokážu odpovědět. Mně osobně chybí komentování. Pro mě je nedostatečná například jen „ČOKOLÁDA“. Chybí mi i komunikování asistenta.“

6) Jakou metodu AAK využíváte Vy?

„Vždy vycházíme z potřeb žáka. Přejímáme z mateřské školy. Používáme denní rozvrhy v podobě fotografií, zastoupené předměty (hudební výchova-bubínek) či piktogramy. Dále používáme znak do řeči a komunikační knížky, které máme rozdělené na témataroční období, jídlo, apodobně.“

Příloha 11 Informovaný souhlas

Já, Věra Herzánová, narozena 6. 7. 1978 v Opočně, rozená Slámová, místopřísežně prohlašuji, že jsem veškerou dokumentaci svého syna Josefa vydala dobrovolně Monice Lukáškové za účelem sepsání bakalářské práce s názvem: Využití výměnného obrázkového komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální. Jsem si plně vědoma, že informace mnou předložené mohou být publikovány v přesném znění a tudíž volně k dispozici všem, kteří s touto bakalářskou prací přijdou do styku.

V Ještěticích dne 16. 4. 2017

.....
vlastnoruční podpis

Anotace

Jméno a příjmení:	Monika Lukášková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017
Název práce:	Využití výměnného obrázkového komunikačního systému u žáků s autismem v základní škole speciální
Název v angličtině:	The utilization of Picture Exchange Communication System by autistic pupils in primary special school
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na získání názorů a zkušeností speciálních pedagogů na komunikační systém VOKS. Je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část pojednává o autismu z pohledu vymezení pojmu, etiologii a prevalence, symptomatologii, klasifikaci a vzdělávání žáků s autismem v ZŠS. Dále se kapitola věnuje AAK se zvláštním zřetelem na komunikační systém VOKS. Praktickou část tvoří strukturované rozhovory se speciálními pedagogy vzdělávající žáky s autismem v ZŠS, kteří mají zkušenost s touto metodou komunikace. Praktická část obsahuje případovou studii chlapce, který má diagnózu dětský autismus a dříve VOKS využíval.
Klíčová slova:	autismus, poruchy autistického spektra, alternativní a augmentativní komunikace, výměnný obrázkový komunikační systém

<p>Anotace v angličtině:</p>	<p>This thesis focuses on getting the attitude of the PECS for pupils with autism in primary special school. It is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part deals with autism from the perspective of the definition, etiology and incidence, symptomatology, classification and education of pupils in a primary special school. It also describes AAC with special regard on the PECS. The practical part consists of structured interviews with special teachers educating pupils with autism, who have experiences with this method in a primary special school. The practical part includes a case study of a boy who has diagnosis of infantile autism and previously used PECS.</p>
<p>Klíčová slova v angličtině:</p>	<p>autism, autism spectrum disorders, alternative and augmentative communication, Picture Exchange Communication System</p>
<p>Přílohy vázané v práci:</p>	<p>Příloha 1 Rozhovor se speciálním pedagogem 1 dne 21. 3. 2016 Příloha 2 Rozhovor se speciálním pedagogem 2 dne 21. 3. 2016 Příloha 3 Rozhovor se speciálním pedagogem 3 dne 22. 3. 2016 Příloha 4 Rozhovor se speciálním pedagogem 4 dne 22. 3. 2016 Příloha 5 Rozhovor se speciálním pedagogem 5 dne 23. 3. 2016 Příloha 6 Rozhovor se speciálním pedagogem 6 dne 17. 3. 2016 Příloha 7 Rozhovor se speciálním pedagogem 7 dne 18. 3. 2016</p>

	<p>Příloha 8 Rozhovor se speciálním pedagogem 8 dne 29. 3. 2016</p> <p>Příloha 9 Rozhovor se speciálním pedagogem 9 dne 29. 3. 2016</p> <p>Příloha 10 Rozhovor se speciálním pedagogem 10 dne 16. 3. 2016</p> <p>Příloha 11 Informovaný souhlas</p>
Rozsah práce:	79 stran
Jazyk práce:	český jazyk